

hun vergissingen en fouten." (Verklaring van de Stichtende leden van SMOT, 28 oktober 1978)

In plaats van zoveel mogelijk namen onder hun Verklaring te zetten, beperkten zij het aantal tot de namen van 8 afgevaardigden. Op die manier verhindert men dat de KGB onmiddellijk vat krijgt op het geheel van de organisatie.

Klebanovs vakbond bestond uit ontslagen, rechtzoekende arbeiders uit meer dan 108 steden en distrikten van het land, de nieuwe vakbond daarentegen concentreert zich direkt rond enkele productiecentra (voornamelijk in Moskou en Leningrad) waar de leden tewerkgesteld zijn. Zij behoren tot verschillende politieke en filosofische strekkingen : sociaal-demokraten, socialisten, kristenen en euro-kommunisten. Er zijn tien autonome federaties die elk vertegenwoordigd zijn in een centrale raad met één afgevaardigde. Hun namen en adressen zijn openlijk bekend.

Op die manier kunnen de arbeiders, die zich willen aansluiten of die om steun verzoeken, gemakkelijker de weg naar SMOT vinden. SMOT stelt zich niet alleen tot doel (zoals Klebanovs vakbond) de professionele rechten van de arbeiders te verdedigen, maar ook "hun leden te verdedigen in geval van miskenning van hun rechten op verschillende vlakken : economisch, sociaal, cultureel, geestelijk, religieus en politiek. En dit met alle mogelijke middelen in het kader van de grondwet en de internationale akkoorden die de Sovjetunie ondertekend heeft. SMOT wil met name de juridische basis onderzoeken van de klachten van de arbeiders, deze klachten bij de verantwoordelijke organen ter kennis brengen, bijdragen tot een vlugge oplossing en in geval van afwijzing ze openbaar maken voor de publieke opinie in de Sovjetunie en het buitenland". (Verklaring van de Stichtende leden van SMOT, 28 oktober 1978)

De aanpak van SMOT is typerend voor een jongere generatie arbeiders die niet meer te lijden heeft onder de remmingen van de oudere generatie. "De oudere arbeiders die aan de waarden van het systeem verknocht gebleven waren, zijn bezig de omvang van de corruptie, het morele verval van de leiders en de verkwisting van de publieke gelden te ontdekken. Het laatste

stuit de arbeiders het meest tegen de borst. Er is ook het feit dat 'het klasse-onderscheid' duidelijker wordt. De oude stalinistische elite had het aureool van de prérevolutionaire strijd of van de vaderlandse oorlog. De elite van vandaag treedt veel duidelijker naar voren als een klasse van profiteurs, cynisch en bovendien bewuster van hun eigen 'klassebelangen'. Wat dit betreft koesteren de jonge en geschoolde arbeiders geen enkele illusie meer. De principes en de 'Sovjet'-taal, waaraan de eerste vrije vakbond nog refereerde, zijn hen totaal vreemd". (V. Fainberg)

SMOT is formeel gezien legaal, zowel volgens de grondwet als de Arbeidskode. Daarom valt het de overheid moeilijk de vrije vakbond op wettelijke gronden te breken, zonder voor de miljoenen Sovjetarbeiders die de buitenlandse radiozenders beluisteren (nl. de BBC en de Deutsche Welle), het bestaan van SMOT aktueel te maken. Zij neemt haar toevlucht tot andere middelen. Een van die middelen is infiltratie. Het is alvast één KGB'er niet gelukt SMOT te infiltreren, Pjotr Tsapenko die zich ook al in dissidentenkringen had bewogen, werd tijdig ontmaskerd. Het was zijn bedoeling SMOT tot spekulatie op de zwarte markt te brengen. Een andere KGB-provokateur liet men namens SMOT in extreem-rechtse milieus het woord voeren om de beweging in diskrediet te brengen. De zwaarste aanval op SMOT moest nochtans opgevangen worden door de leden die hun nek hadden uitgestoken.

Hiervan enkele voorbeelden : Lev Volokhovski, 33 jaar, ex-geoloog, metselaar en tenslotte tewerkgesteld in een brigade houthakkers, werd op 19 maart 1979 gearresteerd. De KGB had op 14 maart in zijn appartement dokumenten van SMOT gevonden en op basis van valse getuigenissen, door de KGB van kennissen afgeperst, werd hij beschuldigd van verspreiding van anti-Sovjetliteratuur. Toen op 8 juni '79 zijn proces begon, trokken de getuigen echter hun verklaringen in en Volokhovski pleitte onschuldig. Ondanks telegrammen van verschillende westerse vakbondsleiders werd hij toch nog tot 2 jaar gevangenis in een werkkamp veroordeeld.

Valeria Novodvorskaya, 28 jaar, bibliotekaresse, werd op 24 november 1978 opnieuw opgenomen in een psychiatrische kli-

niek in Moskou. Zij was reeds van 1969 tot 1972 in een dergelijke kliniek opgesloten geweest, omdat ze een pamflet had verspreid waarin ze de inval in Tsjechoslowakije veroordeelde. Zij organiseerde de bibliotheek van de nieuwe vakbond en gaf lessen in literatuur en geschiedenis aan 40 arbeiders, leden van SMOT. In de gevangenis werd zij opgesloten in cel nr. 26, gereserveerd voor gewelddadige patiënten. Zij kreeg er kokend water op haar lichaam en men brak haar bril. In een dergelijke toestand werd zij voortdurend onderworpen aan de ondervragingen van psychiaters die alles over SMOT wilden weten. Op 7 februari 1979 werd zij vrijgelaten dank zij de solidariteitstelegrammen vanuit Engeland en in het bijzonder van de Engelse vakbondssekretaris John Boyd van de 'Amalgated Union of Engineering Workers'.

Een ander lid van SMOT, Vladimir Skvirski, geoloog, kreeg een proces op 15 en 16 mei 1979 en werd tot 5 jaar interne verbanning veroordeeld. Beschuldiging : diefstal. Hij had een boek van de bibliotheek niet tijdig teruggegeven. Evgeny Nikolajev, zoöloog, werd gehospitaliseerd, maar kwam opnieuw vrij. Aleksandr Ivantchenko, ingenieur-mecanicien, moet thans aan de kost komen als nachtwaker. Op 4 augustus 1979 werden te Moskou drie kaderleden van SMOT gearresteerd : Vladimir Borissov, elektricien, Albina Jakoreva, houtgraveester, en Nikolaas Nikitin, chauffeur. Tegen een vierde aanwezige lid van SMOT, Vsevolod Koevakin, een van de lijst geschrapte advocaat, werd een proces-verbaal opgesteld wegens het houden van een huis van ontucht ! (Le Monde, 7 augustus 1979)

Met de arrestatie van Vladimir Borissov werd een van de belangrijkste stichtende leden vastgezet. Hij heeft al 9 jaar in een psychiatrische kliniek doorgebracht. Hij beoefende verschillende beroepen : monteur, mecanicien, elektricien en technikus. Toen hij 18 jaar was, nam hij deel aan een dokstaking in het Verre Oosten. Vier jaar later is hij in Leningrad waar hij een klandestiene groep van jonge arbeiders organiseert, die socialisme en democratie nastreven. Hij wordt gearresteerd en krankzinnig verklaard. Maar in de psychiatrische kliniek verzet hij zich actief tegen de behandelingen die hem worden op-

gedrongen. Samen met Viktor Fainberg gaat hij voor 90 dagen in hongerstaking. In 1973 komt hij vrij na internationale druk van Amnesty International en onmiddellijk neemt hij opnieuw contact op met de oppositie. Als marxist gelooft hij dat slechts een massabeweging radikale veranderingen kan teweegbrengen. Hij staat kritisch tegenover de intellectuele oppositie wegens hun gebrek aan bindingen met de arbeidersklasse. Hij vindt dat de strijd voor de individuele vrijheden moet verbonden worden met de werkende klasse. Hij toont een grote interesse voor de socialistische beweging in het westen. Hij wordt nog verschillende keren opgepakt, o.a. voor het bezitten van een duplikator (ofschoon de grondwet dit toelaat). De KGB stelde hem voor te emigreren, maar Borissov wees dat voorstel van de hand. Op 4 augustus 1979, toen hij 's nachts met enkele leden van SMOT in Moskou vergaderde, werd hij door de politie opgepakt. Sindsdien zit hij in de gevangenis. Zijn vrouw, Irina Kaploen (*), is de kontaktpersoon tussen hem en de buitenwereld. Zulke arrestaties had men echter van te voren ingekalkuleerd, zodat voor elke gearresteerde afgevaardigde een vervanger kan optreden.

SMOT blijft echter bestaan dank zij de steun van de Sovjetarbeiders en de steun van het westen. Wat betreft de steun van de Sovjetarbeiders zijn we voorlopig aangewezen op getuigenissen van arbeiders en hun vertegenwoordiger in het westen, Viktor Fainberg. Hij heeft niet alleen een fonds opgericht om alle materiële noden van de jonge vakbond te kunnen lenigen, hij reist ook het westen af om steun te krijgen voor het initiatief van zijn kameraden. Fainberg hierover in TVB-Hebdo van 26.6.1979 : "Ik heb een traagheid, een soort zwijgzame solidariteit tussen de leiders van de grote westerse centrales en hun kollega's in de Sovjetunie gekonstateerd. In sommige landen boycot de basis mijn voordrachten over SMOT. Ondanks alles, blijft de USSR voor velen het vaderland van het socialisme. Links is bang zijn krachten te verdelen over deze eeuwige vraag. Er is ook de Oost-Westhandel die tewerkstelling moge-

(*) Adres : Irina Kaploen, Moskva, Vorobiovskaja, Chasse 5, Kvartier 37, USSR.

lijk maakt. Tenslotte voelen sommige in de school van de bureaukratie gevormde leiders dat ze hun voorrechten op het spel zetten. Een basis die zich in beweging zet voor de vakbondsdemokratie in de Sovjetunie zou hen eveneens enkele vragen kunnen stellen."

Evenals Klebanov heeft SMOT zich tot het westen gericht, (o.a. het Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen). Hulp voor SMOT kwam van Franse, Britse, Amerikaanse (zowel de 'rechtse' als de 'linkse') en Zwitserse vakbonden, evenals van sommige wereldfederaties door b.v. een klacht te deponderen bij de *Internationale Arbeidsorganisatie* te Genève (IAO). Het *Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen* en het *Wereldverbond van de Arbeid* hadden de Sovjetunie ervan beschuldigd artikel 87 van de Konventie niet te hebben nageleefd. Artikel 87 garandeert de vrijheid van organisatie. Zoals de gewoonte is, krijgt de Sovjetunie zes maanden de tijd om te antwoorden. Tijd genoeg dus om de oorzaak van de klacht te elimineren. Zo verging het Klebanovs vakbond.

De Internationale Arbeidsorganisatie ging dus voort een vakbond te verdedigen die niet meer bestond, terwijl ondertussen SMOT al was opgericht en door het repressie-apparaat werd vervolgd. Telkens wanneer door het Internationaal Arbeidsbureau gedreigd wordt artikel 7 van de Kode toe te passen, d.w.z. een land op de 'zwarte lijst' te plaatsen omwille van schendingen van de Konventie, komt er een soort heilig verbond tot stand tussen alle landen die zich door die strafmaatregel bedreigd voelen. De Sovjetunie steunt dan Argentinië, Argentinië steunt de Sovjetunie. Op die manier is de Sovjetunie in juni '79 aan de zwarte lijst ontsnapt. De repressie kan dus ongestoord doorgaan.

SMOT EN DE OLYMPISCHE SPELEN

De vraag is of SMOT het langer zal uithouden dan de Olympische Spelen. Sinds de inval in Afghanistan en de verwijdering van de onkwetsbaar gewaande dissident Sacharov, is de repressie nog toegenomen. Alle steden werden 'schoongemaakt'. Het begin van de Olympische Spelen wordt door vele waarnemers beschouwd als een kritieke fase voor SMOT. SMOT zelf is nochtans de mening toegedaan dat de handelwijze van de overheid de opkomst van een politieke arbeidersbeweging zal versnellen. Zij slagen erin een informatieblad te verspreiden in een aantal bedrijven in voornamelijk Leningrad en Moskou.

Fainberg vertelt over een staking in een Leningradse fabriek, georganiseerd door SMOT, naar aanleiding van de dood van een ploegbaas. Hij was 30 jaar oud, was getrouwd en had twee kinderen. Hij was naar een politiepost gestuurd wegens openbare dronkenschap en werd daar afgeranseld (wat nog steeds 'normaal' is). Tengevolge hiervan overleed hij twee dagen later. Onder leiding van SMOT werd er gestaakt en geld opgehaald voor de familie van de overledene. De stakers eisten dat de personen, die schuldig waren aan de dood van de ploegbaas, verantwoordelijk zouden worden gesteld. Toen een afgevaardigde van het ministerie van binnenlandse zaken beloofde dat dat zou gebeuren, ging men weer aan het werk. Of het werkelijk gebeurd is, weten wij niet. (Zurenborgcentrum te Antwerpen, 6 december 1979)

Het grote probleem is de kommunikatie. Zelfs voor een tikmachine moet een vergunning worden aangevraagd. De belangrijkste bron van informatie voor de Sovjetarbeiders blijft de BBC en de Deutsche Welle. Zo gebeurt het dat een Leningradse arbeider via de westerse radio te weten komt dat er en-

kele tijd geleden een staking is uitgebroken aan de andere kant van zijn stad. Daar de gemonopolizeerde Sovjetpers systematisch een hele reeks van onderwerpen doodzwijgt (niet alleen stakingen, maar ook b.v. misdaden, overvallen), ontstaat een klandestiene manier van informatie waaraan iedereen meedoet : het verspreiden van 'geruchten'. Of die geruchten op waarheid berusten, is niet altijd te achterhalen, temeer niet omdat o.a. de KGB opzettelijk valse geruchten verspreidt die andere geruchten moeten tegenspreken. Nochtans, in die schizofrene wereld slagen een tweehonderdtal arbeiders erin met elkaar in contact te komen zonder over één drukpers te beschikken. Tien van hen maken hun naam en adres bekend, maar worden nagenoeg dag en nacht geschaduwd.

Volgens Fainberg zaten er op 6 december 1979 vier van deze tien in de gevangenis of in een psychiatrische instelling. Dit betekent dat SMOT méér is dan zomaar 200 man. De Sovjetunie is in staat om op korte tijd een miljoen mensen te deporteren. De voorbereiding van de Olympische Spelen bewijst trouwens nogmaals dat de overheid niet terugschrikt voor de deportatie van alle dissidenten, Sacharov inbegrepen. Zij verplaatst zelfs gevangenen naar rustiger oorden, zoals gebeurde met de gevangenis van het middeleeuwse stadje Vladimir. Gezorgd wordt zelfs dat de meeste kinderen buiten Moskou zullen verblijven op het ogenblik van de Olympische Spelen.

Waarom werd SMOT dan nog niet helemaal geëlimineerd ? Wacht de KGB tot zij in één slag de hele organisatie kan arresteren ? Of hebben we hier te maken met een democratische arbeidersbeweging, die erin slaagt de Sovjetautoriteiten in verleghenheid te brengen ? SMOT is zeker van het laatste. Het systeem heeft volgens hen een punt bereikt, waarop het onmogelijk geworden is de arbeidersstrijd *niet* aan te wakkeren. De corruptie is dermate groot dat zij niet meer kan bestreden worden zonder dat het systeem zijn eigen basis verliest.

Vóór Klebanov geloofde de arbeider dat de centrale overheidspartij zou kiezen voor diegenen die de corruptie aan de kaak durfden te stellen. Sinds Klebanov wint de gedachte veld dat de politieke macht in handen is van diegenen, die de corruptie organiseren en in stand houden. Niet de dief wordt ge-

straf, maar diegene, die de diefstal aanklaagt. SMOT en zijn tweehonderd leden hebben daaruit hun konklusies getrokken en gaan geen enkel kompromis aan met het systeem. Vandaar de sympathie van miljoenen Sovjetarbeiders voor het werk van SMOT.

ARBEIDERSKOMITEES BUITEN DE SOVJETUNIE

Dat de dramatische feiten, die plaatsgrepen in Novotcherkask, Kiev en andere plaatsen (later gevolgd door initiatieven die leidden tot de stichting van vrije vakbonden) geen alleenstaande feiten waren in de arbeidersstaten ten oosten van Berlijn is een welbekend feit. In sommige landen van Oost-Europa kwam de volkswoede als gevolg van rechtmatige arbeiders-eisen eerder tot een losbarsting dan in de Sovjetunie. Vooral in Polen, waar ook vrije vakbonden of organisaties gesticht werden, die zich tot doel stelden de arbeiders te verdedigen.

In andere landen kwamen deze laatste activiteiten pas na de initiatieven in de USSR, zoals in Roemenië en Bulgarije. Polen echter kwam reeds een tiental jaren na het beëindigen van de tweede oorlog in het nieuws door voedselrellen en arbeidersopstanden.

Dat Polen wel eens de brandhaard van Europa zou kunnen worden in de jaren tachtig is na analyse van de feiten niet ondenkbaar. Er loopt inderdaad een rode draad door de moeilijkheden van de Poolse arbeiders, hun verzet en de repressie van de autoriteiten hiertegen sinds de vijftiger jaren. De incidenten van 1955 en 1956, met vooral dan de massale arbeidersopstand te Poznan in 1956, was in feite een mijlpaal in de geschiedenis van het na-oorlogse Polen. Toen reeds moesten er tanks aan te pas komen op orde op zaken te stellen. Toen in maart 1968 een pogrom georganiseerd werd tegen de Poolse intelligentsia, hebben de arbeiders dat afgekeurd. Toen in december 1970 de militia werd ingezet om te vuren op de opstandige arbeiders in Gdansk, Gdynia en Elbag en er meer dan vijftig arbeiders werden doodgeschoten, hebben de intellektuelen hun stem niet verheven.

Nadat Gierek de tot ontslag gedwongen Gomoelka verving,

zijn de arbeiders op de voorgrond gebleven, vooral dan na de dramatische gesprekken van de eerste sekretaris met de arbeiders van de scheepsbouwwerven te Stettin en na de stakingen te Lodz. Van 1970 tot 1975 zijn er hier en daar korte, plaatselijke stakingen in verscheidene industriële ondernemingen geweest. Gedurende al deze jaren zijn de arbeiders druk blijven uitoefenen op de autoriteiten. Toen de autoriteiten dan besloten hun eigen weg te gaan, in het midden van de jaren zeventig, zijn de moeilijkheden pas goed begonnen, vooral omdat onder tussen de banden tussen de intellectuelen en de arbeiders nauwer werden aangetrokken.

Op 5 december 1975 zonden 59 Poolse intellectuelen een brief naar het Poolse parlement, waarin zij verwezen naar de slotakte van Helsinki en de Universele verklaring van de rechten van de mens om kritiek uit te oefenen op sommige artikelen, die toegevoegd zouden worden aan de Poolse grondwet. Eén van deze artikelen was het inschrijven in de grondwet van de Brezjnev-doktrine over de beperkte soevereiniteit. Dit zat vele vrijheidslievende Polen hoog. Ondertussen was de economische toestand verslechterd en planden de autoriteiten een prijsverhoging (30 % gemiddeld op de voedingsprodukten !). Zij meenden die in te voeren zonder de arbeiders te raadplegen. Er zijn dokumenten die aantonen dat met de aankondiging van de prijsverhogingen de repressie reeds werd voorbereid. Alle repressieregisters werden opengetrokken en na 25 juni 1976 ging er door Polen een golf van geweld die enkel vergelijkbaar is met de stalinistische periode.

Stakingen en protestdemonstraties van arbeiders vonden plaats. Arrestaties en processen werden er met honderden georganiseerd. In Radom en Ursus werden duizenden arbeiders ontslagen naar aanleiding van stakingen en demonstraties. Onder de arbeiders van Radom gaat het verhaal dat er zeventien doden waren gevallen. De slachtoffers van die repressie konden niet rekenen op enige vorm van hulp van de bestaande vakbonden of sociale instellingen.

Daarom werd er een *Komitee ter Verdediging van Arbeiders* (KOR) opgericht. Het komitee geeft financiële, medische en juridische hulp aan de slachtoffers van de repressie. Een tiental

leden van het komitee, waaronder Jacek Kuron en Adam Michnik, werden gearresteerd, maar in juli 1977 onder druk van Amnesty International vrijgelaten. Dit komitee kan in strikte zin geen echte vakbond genoemd worden. Op 30 april 1978 werd werkelijk overgegaan tot een 'alternatieve vakbond', in de Baltische zeehaven Gdansk. De drie stichters, Andrzej Gwiadza, ingenieur, Antoni Sokolowski en Krzysztof Wyszowski, bouwvakarbeiders, noemden hun komitee *Oprichtingskomitee voor vrije vakbonden*. Daarvoor was er reeds in het begin van 1978 een eerste alternatieve vakbond opgericht te Katowice.

De Poolse autoriteiten verscherpten echter de repressie in 1978 tegen leden en geestverwanten van de *Sociale Zelfverdedigingskommissie* (KOR, vroeger geheten Arbeidersverdedigingskommissie) en tegen de *Vereniging voor Wetenschappelijke Opleiding* (TKN), een vereniging die in januari 1978 door een groep Poolse intellectuelen gesticht werd om studiemogelijkheden te verschaffen naast die, waarin het gevestigde educatieve systeem voorzag. Aangepakt werd vooral Wladislaw Sulecki, mijnwerker en lid van de redactie van Robotnik, een onofficieel blad. In 1977 werd hij door de politie mishandeld en tussen september 1977 en januari 1978 werd zijn huis verschillende malen door de politie doorzocht zonder huiszoekingsbevel.

In oktober 1979 werd door een honderdtal dissidenten overgegaan tot de stichting van een nieuwe organisatie, de *Demokratische Beweging*. Volgens hen heeft deze organisatie de bedoeling om de soevereiniteit en de democratie in Polen opnieuw in te stellen. In deze beweging zetelen ook Jacek Kuron en Adam Michnik van de KOR.

In hun nieuw tijdschrift *Glos* (De stem) onderstreept de *Demokratische Beweging* dat haar taak erin bestaat Polen gezond te maken en medeverantwoordelijkheid te nemen voor de toekomst van het land. Naast vrijheid van mening, van expressie, van vergadering en het recht op arbeid komen zij op voor de afschaffing van de censuur, de hervorming van het kiesstelsel en het recht van de arbeiders om 'vrije vakbonden, onafhankelijk van het staatsapparaat' te kunnen oprichten.

Naar aanleiding van de verjaardag, op 11 november 1979, van de Poolse onafhankelijkheid namen een 5.000-tal personen deel aan een manifestatie te Warschau. Op deze bijeenkomst werd er door verschillende sprekers "onafhankelijkheid voor Polen" geëist, evenals "vrije verkiezingen" en "respekt voor de mensenrechten". 48 uur voordien werden 34 bekende dissidenten, waaronder Adam Michnik, gearresteerd. Na de betoging werden er 94 personen gearresteerd, waaronder Andrzej Czuma, één van de belangrijkste bezielers van de *Poolse beweging voor de verdediging van de rechten van de mens en van de burger* (ROPCIO).

De overvloedige dokumentatie over de Poolse arbeidersstrijd torent hoog uit boven de uiterst schrale informatie, afkomstig uit de overige Oosteuropese landen. Voldoende bekend is het dynamisme van de beweging *Charta '77* en van de *VONS* in Tsjechoslowakije. Deze laatste bewegingen moeten vergeleken worden met de tweede generatie van dissidenten in de USSR, namelijk die groepen die tot stand kwamen tussen de slotakte van de Konferentie van Helsinki in 1975 en de toetsingskonferentie van Belgrado in 1978. Bij hen ligt de nadruk vooral op de mensenrechten en op de verkeerde gang van zaken op economisch vlak : gebrekkige bevoorrading, huisvesting, corruptie van ambtenaren en managers, te hoge prijzen, enz.

Van stichting van vrije vakbonden is hier nog helemaal geen sprake, evenmin in de DDR, waarvoor er volgens de jonge Oostduitse schrijver Wilhelm Faust een heel eenvoudige verklaring is : "Onze dissidenten worden reeds vroeg in hun dissidentie ontdekt door de autoriteiten via een effectief infiltratiesysteem. Men laat ze dan een beetje betijen en wanneer ze te veel de aandacht trekken, worden ze gewoon naar West-Berlijn of West-Duitsland afgevoerd. Een paar duizend Oostduitse dissidenten aan de andere kant van de grens vallen helemaal niet op."

In Roemenië werd in het begin van maart 1977 een *Vrije Vakbond voor Roemeense arbeiders* (SLOMR) opgericht door Ionel Cana en Gheorghe Brasoveanu en een dertiental andere arbeiders en intellectuelen. Volgens de bij de oprichting uitge-

geven verklaring zou het hoofddoel van de nieuwe vakbond zijn : bescherming van de mensenrechten, voorzover deze betrekking hebben op de arbeidsvoorwaarden. De verklaring vroeg om verbetering van de arbeidsomstandigheden, een eind te maken aan bureaucratische misstanden en aan het gedwongen ontslag van politieke tegenstanders op 'psychiatrische' gronden. Naarmate zich meer nieuwe leden bij de vakbond aansloten, nam het aantal arrestaties toe. Eén lid van de SLOMR, Nicolae Dascalu, een leraar Engels, die had aangekondigd dat een aantal burgers van Boekarest van plan waren een Amnesty International groep te stichten, werd op 26 mei 1979 tot 18 maanden gevangenschap veroordeeld op beschuldiging van schending van de perswetten en het verstrekken van onjuiste informatie over zijn land aan het buitenland.

Het verhaal van de oppositie in de Sovjetunie en de Oost-europese landen is nog lang niet ten einde. Westerse commentatoren stellen het soms voor als zou het verschijnsel van de dissidentie voortspruiten uit de toenemende liberalisering van het regime : omdat er meer vrijheid zou zijn, wordt er van die vrijheid ook meer 'misbruik' gemaakt en dan moet de overheid ingrijpen.

Het omgekeerde is echter waar : als er een vrije (zij het ondergrondse) pers is, dan wordt die door de oppositie tot stand gebracht, ondanks de pogingen van het regime om die pers te vernietigen. Als er mensen opkomen voor de toepassing van hun grondwettelijke rechten, dan zijn dat mensen uit de oppositie, die daar voor vechten. Het regime pleegt zijn eigen grondwet met eigen voeten te treden. Als er vandaag voor vakbonds-democratie met inzet van leven en vrijheid gestreden moet worden, dan komt dat door het feit dat het regime aan de arbeiders alle vakbondsdemocratie heeft onzegd.

Zal deze oppositie stand houden ? Zal ze erin slagen belangrijke democratische rechten af te dwingen ? Zullen ze de sociaal-ekonomische crisis, waar de Sovjetrussische maatschappij op dit ogenblik naar toegaat, op juiste wijze kunnen beoordelen ? Moeilijke, maar voor ons belangrijke vragen.

Wij menen dat er ernstig rekening moet gehouden worden

met de mogelijkheid dat de Sovjetunie, één van de twee grootmachten, niet aan de verleiding zal kunnen weerstaan zijn interne crisis te bezweren door aanwakking van het omsingelingskompleks en het rechtvaardigen van zijn expansiepolitiek. Alleen een democratische oppositie zou deze gevaarlijke plannen kunnen beïnvloeden. Wat betreft de buitenlandse politiek, staat de bevolking sceptisch tegenover hetgene dat het regime haar wil laten geloven. De Sovjetbevolking is allerm minst entoesiast over het militaire avontuur in Afghanistan. Zij ziet daarin een bedreiging. De Afghanistan-politiek, zo wordt gevreesd, zal de Sovjetbevolking geen enkel economisch voordeel opleveren, integendeel, er zullen nieuwe offers worden gevraagd.

De vraag blijft echter of de democratische oppositie zich nog tijdig kan organiseren tot een politieke faktor van betekenis. Een andere vraag is : wat moet er in de Sovjetunie of daarbuiten gebeuren opdat de democraten en vakbonden in het westen tot het inzicht zullen komen dat de oppositie en vooral dan de democratische oppositie niet enkel om humanitaire redenen, maar om politieke gronden gesteund moet worden.

-
- *A chronicle of current events*, Uitgaven Amnesty International, nrs. 50-51, Interviews de 11 prisonniers politiques
 - *Archives du Samizdat*, Oost-Europa-Instituut, Amsterdam
 - *Cahiers du Samizdat*, uitgave van A. de Meeus, Brussel
 - S. BLOCH - P. REDDAWAY, *Russia's political hospitals*, V. Gollancz Limited, 1977
 - M. van den HEUVEL, *De militair-patriottische opvoeding van de Sovjetjeugd*, Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken, 1977
 - *Ikove-nieuws*, maart, Antwerpen
 - *Interviews met Viktor Fainberg in TVB-Hebdo*, 25 juni 1979, in D'Ici-D'Est, nr. 5-6, 1977
 - N. et J. KEHAYAN, *Rue du prolétaire rouge*, Seuil, 1978
 - A. MARTSJENKO, *Histoire d'une grève de faim*, Seuil, 1977
 - O. SEMYONOVA et V. HAYNES, *Syndicalisme et libertés en Union Soviétique*, Maspero, 1977
 - O. SEMYONOVA et V. HAYNES, *Workers against the Gulag*, London, 1977
 - H. SCOTT, *Women and Socialism*, London, 1978
 - *De Vrije Vakbonden in de USSR*, Komitee Moskou 80, Brussel
 - H. WOLZAK, *Vrije vakbond van arbeiders in de USSR*, Komitee Vladimir Boekovski, Amsterdam
-

**DE MYTE
VAN DE ONTWAPENING
Hugo Durieux**

De Akkoorden van Helsinki werden in 1975 voorgesteld als het belangrijkste tastbare resultaat van de ontspanning tussen de twee grootmachten. Eindelijk zou het einde van de koude oorlog voelbaar worden op economisch, humanitair en militair gebied. Vergeet het maar. Het enige waar, vijf jaar later, iets van terechtgekomen is, is de economische samenwerking.

Op het 25ste partijcongres kon Brezjnev opgewekt verklaren : "De gezondmaking van het internationale klimaat heeft een nieuwe loop gegeven aan de *ekonomische, de technisch-wetenschappelijke en de kulturele samenwerking*. (kursief in de tekst) In de loop van de beschouwde periode hebben de economische en technisch-wetenschappelijke banden van de USSR met de kapitalistische landen een nieuwe omvang en kwaliteit gekregen. ... De omvang van onze kulturele uitwisselingen met het buitenland is de laatste vijf jaren met ongeveer 50 % toegenomen. Dit alles, kameraden, is de materialisering van de détente, een belangrijk onderdeel van het globaal werk dat door onze Partij geleverd werd om de vreedzame banden tussen de volkeren te vermeerderen."

Over de verwijzingen naar de mensenrechten in de Sovjet-unie, in het kader van de 'humanitaire korf' van Helsinki, liet Brezjnev echter een andere toon horen : "In plaats van de versterking van het onderling vertrouwen en de internationale samenwerking te bevorderen, blaast een belangrijk deel van de massamedia in de westerse landen juist het wantrouwen en de vijandigheid jegens de socialistische landen aan. Er zijn er die trachten de essentie zelf van de Slotakte van Helsinki te ontcrachten en te vervormen. Zij willen deze aanwenden als een aanleiding (voorwendsel) om zich te bemoeien met de binnenlandse aangelegenheden van de socialistische landen en om

een anti-kommunistische en anti-Sovjet demagogie te ontwikkelen, die helemaal past in de stijl van de koude oorlog."

Ook over het Jackson-amendement, dat de Amerikaanse handelsbetrekkingen met de USSR wou koppelen aan de bescherming van de mensenrechten in dat land, had de partijsekretaris geen goed woord over: "Men weet ook dat er pogingen geweest zijn om zich in te laten met onze binnenlandse zaken, in samenhang met diskriminerende maatregelen in de VS op het gebied van de handel. Natuurlijk hebben wij dit niet kunnen aanvaarden, en we zullen het ook niet aanvaarden. Dat is niet de toon die men tegenover de Sovjetunie kan aanslaan. Ik denk dat dit nu duidelijk is voor heel de wereld."

Rest het militaire aspekt bij de besprekingen van Helsinki. In de Slotakte is, buiten enkele niet-bindende afspraken over de voorafgaande aankondiging van militaire oefeningen en van roepenverplaatsingen en over de uitwisseling van waarnemers, weinig konkreets te vinden in verband met ontwapening of het militair voorkomen van gewapende konflikten. Eigenlijk kon dit ook moeilijk, omdat Europa een gigantisch (kern)wapenarsenaal geworden is van de VS en de USSR, waar de 33 andere staten van de KEVS echter weinig in te zeggen hadden. De 'ontwapening' van de supermachten wordt dan ook veelal opgehangen aan MBFT- en SALT-akkoorden en aan diverse specifieke bi- of multilaterale overeenkomsten.

In het begin van de jaren zeventig werd de Europese politiek beheerst door kreten over ontspanning, ontwapening, toenaadering en vrede. In 1971 werd de Ostpolitiek van Willy Brandt bezegeld met een akkoord tussen de BRD en de DDR (en nadien tussen de Grote Vier) over het statuut van Berlijn en het verkeer van personen en goederen tussen het oostelijk en het westelijk deel van de stad.

Het jaar daarop komt de eerste SALT-overeenkomst tot stand, een akkoord tussen de twee supermachten om de plaatsing van strategische kernwapens in Europa te 'beperken' (Strategic Arms Limitation Talks).

Eind 1972 besluiten de westerse mogendheden, na lang aandringen van de Sovjetunie, in te gaan op het voorstel om deel te nemen aan een konferentie over Europese veiligheid en samen-

werking, op voorwaarde dat ook onderhandelingen worden aangevat over een wederzijdse evenwichtige troepenvermindering in Europa (Mutual Balanced Force Reduction /MBFR). De gesprekken hierover begonnen op 30 oktober 1973 in Wenen en slepen nog altijd aan. De KEVS startte op 3 juli 1973. Alle Europese staten, behalve Albanië, en de VS en Canada namen eraan deel.

Dat vooral vanuit Moskou werd aangedrongen op détente is niet verwonderlijk voor wie de binnen- en buitenlandse politiek van de USSR analyseert. De internationale lijn die op het 20ste partijcongres werd voorgesteld door Nikita Kroetsjov, werd tot op het 24ste (1971) en 25ste partijcongres van de KPSU (1976) door Leonid Brezjnev bewaard en uitgewerkt. Wat Europa betreft is de leidraad van de Sovjetrussische politiek het onbetwistbare behoud van de verworven 'invloedssfeer'. De veiligheid in Europa moet gebouwd worden op basis van de erkenning van de territoriale en politieke realiteit die is voortgekomen uit de tweede wereldoorlog. Maar anderzijds, "is er zonder twijfel vandaag geen enkele plaats op de wereld waarmee we geen rekening moeten houden bij het uitwerken van onze buitenlandse politiek".

De lijn is duidelijk : ontspanning moet de onaantastbaarheid van de Sovjetinvloedssfeer in Europa waarborgen, zodat de 'omsingelde' USSR althans langs die kant geen gevaar te vrezen heeft, en Moskou, in de rug gedekt, zijn machtspositie in de rest van de wereld kan verstevigen. Verklaarde Leonid Brezjnev in zijn rapport voor het 25ste congres van de KPSU immers niet dat "de overgang van de koude oorlog, van de gevaarlijke konfrontatie van de twee werelden naar détente, voor alles verbonden was met de wijziging van de krachtsverhoudingen in de wereldarena" ?

Voor de Sovjetrussische leiders is de discussie over de 'deelbaarheid' of 'ondeelbaarheid' van de détente volledig duidelijk : "Sommige burgerlijke personaliteiten veinzen verbazing en maken heel wat misbaar in verband met de solidariteit van de Sovjetkommunisten, van het Sovjetvolk met de strijd van de andere volkeren voor vrijheid en vooruitgang. ... Het is inderdaad overduidelijk dat de ontspanning, de vreedzame koëxis-

tentie te maken heeft met de verhoudingen tussen staten. ... Détente schaft in geen geval de wetten van de klassenstrijd af, en kan die ook niet opheffen of wijzigen. Niemand mag er op rekenen dat, omwille van de détente, de kommunisten de kapitalistische uitbuiting zullen aanvaarden of zullen toestaan dat de vertegenwoordigers van de monopolies de partizanen van de revolutie zouden worden."

De meest recente illustratie van deze opvatting was de inval in Afghanistan, die volgens Moskou als enige bedoeling had de revolutie in dat land te beschermen tegen de aanvallen van 'reaktionaire krachten'. Groot was dan ook de verbazing van de Sovjetleiding, toen het westerse kamp beweerde dat deze aktie de détente in gevaar bracht. In 1976 verkondigde Brezjnef nog : "In werkelijkheid bedreigt de USSR natuurlijk niemand, noch in het westen, noch in het oosten. Dat alles zijn, van het begin tot het einde, monsterlijke leugens. De Sovjetunie heeft niet de bedoeling iemand aan te vallen. De Sovjetunie heeft geen behoefte aan oorlog. De Sovjetunie verhoogt haar militair budget niet. Ze vermindert ook de kredieten niet die worden aangewend om het levensniveau van het volk te verhogen, maar ze vermeerdert ze voortdurend."

Helemaal onjuist is deze bewering natuurlijk niet, vooral omdat elke spektakulaire verhoging van het defensiebudget haast onvermijdelijk zal gebeuren ten koste van de produktie en de levering van konsumptiegoederen. En dat de Sovjetbevolking een verdere verlaging van de levensstandaard niet zal aanvaarden wordt steeds duidelijker.

De verbannen marxistische wiskundige Leonid Plioetsj ziet de band tussen de binnenlandse en de buitenlandse politiek van Moskou dan ook zo : "Door een vijand in het buitenland te kreëren, leidt men de aandacht van de repressie in de Sovjetunie af. Zo is het niet toevallig dat de interventie in Afghanistan en de verbanning van Sacharov, die het symbool bij uitstek is van de oppositie, vlak na elkaar hebben plaatsgevonden." En "de Sovjetleiders zijn tegen hun wil gedwongen om de handel met het westen uit te breiden. Er groeit zo door de technologische hulp, de graanleveranties en dergelijke een steeds grotere afhankelijkheid ten opzichte van de westerse economie. Ik ge-

loof nu dat de Sovjetunie deze economische afhankelijkheden wil compenseren door een militaire politiek die spektoreert op de verdeeldheid in het Westen."

Inderdaad, détente is enkel belangrijk voor Europees gebruik. Want vooral daar mag niets de goede handelsverhoudingen in het gedrang brengen. Verhoging van de levensstandaard? Zeker, maar niet omdat de militaire Sovjetaanwezigheid zich in de derde wereld minder zou manifesteren, maar wel door de détente die de handel met het westen mogelijk maakt.

De Sovjetunie heeft immers een dringende behoefte aan moderne technologie, niet alleen voor de produktie van konsumptiegoederen, maar ook voor de ontginning van haar grondstoffen.

De USSR is op dit ogenblik de grootste petroleumproducent ter wereld en voert jaarlijks zo'n vijftig miljoen ton olie uit naar Europa. Toch bleef in 1979 de produktie nog ongeveer 20 miljoen ton onder het niveau dat in het Plan was vooropgesteld. Daarnaast beschikt de USSR nog over gigantische aardgasvoorraden in Sibirië. Deze machtige energiebronnen kunnen echter niet optimaal benut worden zonder westerse technologische kennis en kapitaal. Zo vierde de Sovjetunie in 1978 voor 380 miljoen dollar kapitaalgeleveren in voor de petroleumsektor. Voor de exploitatie van het aardgas wordt onderhandeld met de *Deutsche Bank AG* en de *Deutsche BP* over de aanleg van een 2.700 kilometer lange pijpleiding die Sibirië moet verbinden met de BRD. De kosten van dit projekt, dat 40 tot 50 miljard kubieke meter aardgas per jaar zou moeten opleveren, worden geraamd op 11,6 miljard dollar.

Petroleum en aardgas zijn echter niet de enige energiebronnen die de USSR aan het westen levert. Nu steeds meer westerse staten zich richten op de kernenergie om te ontsnappen aan de druk van de Arabische olie landen, staat ook hier de Sovjetunie klaar. Op dit ogenblik is West-Europa reeds voor twee derde van zijn uranium, dat nodig is om de kerncentrales van grondstof te voorzien, afhankelijk van de USSR.

Het is duidelijk dat als de westerse landen zich op deze manier willen bevrijden van de 'oliesjaks', zij tegelijk afhankelijk

worden van de energiepolitiek van Moskou. De gevolgen als men daar de aanvoer van petroleum, aardgas en uranium zou stopzetten, zijn niet te overzien.

Dat uit de invoer in de Sovjetunie van westerse technologie (o.a. computersystemen) best een graantje zou zijn mee te pikken voor de wapenindustrie, kon men eigenlijk voorzien. Zo berichtte de Franse krant 'Le Monde' op 9 januari 1980 dat vanuit West-Europa onderdelen geleverd waren die de USSR hadden toegelaten hun MIRV-raketten (met meervoudige onafhankelijk geleide koppen) te ontwikkelen. Intussen blijven generaals zweren bij hun 'theorie van de afschrikking' en blijven politici roepen over 'wapenbeheersing'.

Na verschillende deelakkoorden, die eigenlijk slechts marginale aspecten van de bewapening beperkten (zoals bijvoorbeeld het verbod van bovengrondse kernproeven uit 1963) kwam op het einde van de jaren zestig een reeks overeenkomsten tot stand, waaruit moest blijken dat ernstig werk gemaakt werd van de atoomontwapening. Door het non-proliferatieverdrag van 1 juli 1968 erkennen de staten die geen eigen kernwapens bezitten, dat ze er ook geen zullen produceren. De nukleaire staten zullen de andere echter helpen bij de ontwikkeling van het vreedzaam gebruik van kernenergie.

Het toezicht op dit verdrag wordt toegewezen aan het *Internationaal Agentschap voor Atoomenergie*, een orgaan van de VN. Dit verdrag betekende een rechtstreekse versterking van de machtspositie van de grote mogendheden. De bescherming van de kleine landen door de verzekering dat elk gebruik van of dreiging met nukleair geweld tegen een staat die geen atoomwapens heeft onmiddellijk zou bestraft worden in de Veiligheidsraad van de VN, is natuurlijk onzin. De atoommogendheden van dat ogenblik hadden immers alle een vetorecht in die Veiligheidsraad. Ook weigerden Frankrijk en China het verdrag te ondertekenen, en sindsdien vermoedt men dat verder Brazilië, India, Pakistan, Israël, Zuid-Afrika, Argentinië en Spanje in staat zijn zelf kernwapens te produceren.

Een zelfde erkenning van de versterking van de supermachten vloeit voort uit andere verdragen waarbij ook kleinere landen betrokken zijn, zoals die over het gebruik van de ruimte of

de zeebodem voor militaire doeleinden. De uitzonderingen en uitwegen in de wapenbeperkingen zijn vaak zo opgesteld, dat enkel de VS en de USSR de mogelijkheid hebben aan het akkoord te ontsnappen en hun machtspositie te verstevigen.

Voor veel van deze verdragen komt het er op aan, aldus Michel Vincineau, docent aan de Université Libre de Bruxelles, "bijzonder op te letten voor wat zo'n tekst impliciet toelaat, alleen al door het verzwijgen van zaken. Natuurlijk liggen de nog toegestane activiteiten dan enkel binnen het bereik van de staten die beschikken over geavanceerde technologieën d.w.z. vooral van de twee grootmachten. ... De zogenaamde ontwapeningsverdragen drukken de bestaande machtsverhoudingen in de wereld uit. De twee supermachten gebruiken ze om in het kader van hun voortdurende wedijver hun eigen posities te verbeteren en hun privileges tegenover andere staten te vergroten. Ik voeg er aan toe dat vaak de enkele overeengekomen beperkingen een opflakking van de wedijver hebben teweeggebracht op die domeinen van de bewapeningswedloop die aan de gesloten akkoorden ontsnapten. Wie zou er zich dan ook nog verwonderen over de voortdurende aangroei van de militaire uitgaven in de wereld?"

Een duidelijke illustratie van de analyse van Vincineau is de voortschrijdende ontwikkeling van laserwapens. Aan de verwezenlijking van de *dodende straal*, een bundeling van rechtlijnig en evenwijdig voortbewegende lichtstralen, wordt al sinds de jaren zestig gewerkt. Men schat dat een laser van 5 megawatt (5 miljoen watt elektrische energie) in staat zou zijn doelen in de ruimte tot op een afstand van 8.000 kilometer te doen smelten. De militaire functie van deze wapens kan niet onderschat worden, gezien het toenemend belang van communicatie- en waarschuwingssatellieten in de militair-strategische verhouding tussen de grootmachten. Zij zijn echter ook de enigen die financieel en technisch in staat zijn dit wapen te ontwikkelen. Uit officiële gegevens, die begin 1980 uitgelekt waren naar de *New York Times*, bleek dat de VS de laatste jaren ongeveer 2 miljard dollar had uitgegeven aan laserwapenonderzoek. In 1980 wil de regering Carter meer dan 200 miljoen dollar aan dit project besteden. Volgens Amerikaanse bronnen

zou de Sovjetunie in dit onderzoek ongeveer even ver staan als de Verenigde Staten.

Van rechtstreekser belang voor Europa is echter SALT, de besprekingen tussen de USSR en de VS over de beperking van de strategische wapens. Onder deze term verstaat men de kernwapensystemen van de USSR en de VS, die het mogelijk maken de andere mogendheid vanaf eigen grondgebied met kernwapens te treffen. Ze worden onderverdeeld in drie categorieën : *ICBM* (Intercontinental ballistic missiles), *SLBM* (sea launched ballistic missiles) en *zware bommenwerpers*. De voortdurende discussie tussen de vertegenwoordigers van de beide mogendheden gaat over de vraag of bepaalde wapens strategische of taktische kernwapens zijn. De laatste hebben immers een beperkt bereik en zijn enkel bedoeld voor gebruik op het (Europese) slagveld.

Het eerste SALT-akkoord, in 1972, hield twee afspraken in m.b.t. wapenbeheersing. Eén handelde over de beperking van het aantal anti-raket systemen (*ABM* : anti ballistic missiles), een vrij nutteloze afspraak omdat de besproken systemen al haast voorbijgestreefd waren door de produktie van raketten met meerdere onafhankelijk geleide kernkoppen (*MIRV* : multiple independently targetable reentry vehicles). Het tweede deel van de overeenkomst bepaalde de maximumaantallen *ICBM*'s en *SLBM*'s die elke mogendheid mocht bezitten. Dit akkoord liep voor een periode van vijf jaar, en in die periode werden zowel nieuwe systemen als het aantal kernkoppen en de kracht bij de oude systemen verder ontwikkeld.

Op het eind van de jaren zeventig lijkt het erop dat zowel de USSR als de VS steeds zwaarder bewapend zijn, terwijl geen van beide kan bewijzen dat hij sterker is dan de ander. In 1978 beschikte de USSR over 680 *MIRV*-systemen op een totaal van 2.544 kernwapens. In totaal betekende dit zo'n 6.000 kernkoppen. De VS had in dat jaar 1.046 *MIRV*-systemen op een totaal van 2.142 wapens met zo'n 10.500 koppen.

SALT 2 bepaalt dat dit aantal kernkoppen wordt verhoogd tot 7.600 voor de USSR en 13.000 voor de VS. De Sovjetunie beschikt echter vooral over zwaar tuig, zodat haar vernietigingskracht ongeveer 10.000 kiloton bedraagt, tegenover 3.400

kiloton bij de Verenigde Staten. Omdat tijdens de SALT-besprekingen overeengekomen werd dat de USSR haar vernietigingskracht zou verminderen, terwijl die van de VS ongeveer gelijk zou blijven, wordt in het Oostblok nu vooral gewerkt aan de produktie van lichtere systemen die echter meer koppen kunnen vervoeren.

Het SALT 2-akkoord, dat in 1979 bereikt werd, bevat drie onderdelen : een verdrag over wapenbeperkingen, dat loopt tot 1985; een protocol dat geldt tot 31 december 1981 en tenslotte een aantal principes voor de komende SALT 3. Het wapenbeperkingsverdrag bepaalt voor elke mogendheid hoeveel kernwapendragers ze in verschillende categorieën mag bezitten, en stelt verder maxima vast voor het aantal kernkoppen per systeem en voor de vernietigingskracht die de verschillende tuigen mogen vervoeren.

Ook dit akkoord vormt eigenlijk maar een scherm dat de VS en de USSR optrekken voor de wereld, maar dat eigenlijk geen fundamentele bijdrage levert tot ontwapening of zelfs maar wapenbeheersing. Niet alleen blijft de toegelaten vernietigingskracht nog zo groot dat gemakkelijk de hele wereld kan vernietigd worden, ook het aantal toegelaten kernwapens blijft nog ruim voldoende om een 'second strike capability' (de mogelijkheid om na een atoomaanval nog terug te slaan) teoretisch te garanderen. De wapentechnologie is op dit ogenblik immers zo ver ontwikkeld, dat het er niet meer op de eerste plaats op aan komt *veel te hebben*, maar wel *eerst te zijn*. Dit betekent dat de nadruk steeds meer valt op systemen om door de vijandelijke verdediging te breken of op tuigen om vreemde wapens te vernietigen voor ze het eigen grondgebied bereiken (bijvoorbeeld satellieten of laserwapens). Op de produktie van dit soort tuig werd echter in de SALT-akkoorden geen beperking gesteld.

Zo bepaalt het 'Protocol' van SALT 2 dat het verbod op het ontwikkelen en testen van mobiele ICBM-lanceerinstallaties en van lucht-grond ballistische raketten slechts tot eind 1981 geldt. Verder wordt het testen van cruise-missiles met een reikwijdte van minder dan 600 kilometer impliciet toegestaan. (De cruise-missile is een lichte raket met kernkop, die door een eenvoudige straalmotor tot subsonische snelheid aangedreven

wordt. Het tuig wordt bestuurd door een ingebouwde computer die zo geprogrammeerd is dat hij zelf zijn doelwit kan vinden en tegelijk afweergeschut ontwijken.) De betekenis van deze beperking verliest echter flink aan waarde, als men ziet dat in het verdrag overeengekomen werd dat bommenwerpers tot 20 cruise-missiles mogen meevoeren. In de principeverklaring over SALT 3 stellen de VS en de USSR voor om te onderhandelen over een verdere vermindering van het aantal systemen, over verdere kwalitatieve beperkingen en over problemen die het Protocol zou opengelaten hebben.

Uiteindelijk heeft zo'n SALT 2-akkoord weinig waarde in het kader van het streven naar ontwapening. Er zijn teveel wapens buiten de overeenkomst gelaten. In de VS werkt men met een gerust gemoed verder aan de Tomahawk (een cruise-missile bestemd voor duikboten en vliegtuigen), aan de elektronisch bestuurde B-1 bommenwerper, aan de nieuwe kernkop Mark 12-A die kernwapens in hun ondergrondse silo's moet kunnen vernietigen, aan de mobiele MX-raketten, waarvan de lanceerinstallatie voortdurend kan verplaatst worden, aan de nieuwe onderzeeër Trident, aan de neutronenbom. De Sovjetunie is bezig met het ontwikkelen of de produktie van Backfire-bommenwerpers, mobiele SS 16-raketten, taktische SS 20 en SS 21-raketten en de nieuwe SS N 18-onderzeeër.

Wat is dan de betekenis van de SALT-akkoorden ? Voor de VS en de USSR is het enorm belangrijk dat ze zich aan de wereld tonen als vredelievende mogendheden, die daadwerkelijk pogingen doen om hun kernwapenbestand in overleg af te bouwen. Dat het hierbij enkel gaat om de beperking van strategische wapens, is vooral voor de Sovjetunie belangrijk. In Europa beschikt Moskou immers over een meerderheid aan troepen en tanks, hoewel de VS dan weer beter ontwikkelde anti-tankwapens hebben.

Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat Brezjnef in 1976 voorstelde n.a.v. de MBFR-onderhandelingen in Wenen : "Omdat ze de zaken uit de impasse willen halen hebben de socialistische landen onlangs nieuwe voorstellen gedaan in Wenen. Wij willen aanvaarden dat om te beginnen, dit jaar, enkel de troepen van de USSR en de VS verminderd worden en dat

het peil van de strijdkrachten van de andere deelnemers aan de onderhandelingen voor het ogenblik gehandhaafd wordt en ook niet verminderd wordt in de tweede faze, in 1977-1978. Wij hebben ook heel konkrete voorstellen gedaan in verband met de vermindering door de twee partijen van het aantal tanks, vliegtuigen met kernwapens, raketlanceerinstallaties en met een bepaalde hoeveelheid nukleaire ladingen voor die sectoren."

Het Sovjetrussische belang van die wederzijdse terugtrekking van kernwapens en manschappen schuilt hierin dat West-Europa zonder strategische wapens de Sovjetunie niet kan bereiken, maar de Sovjetraketten wel in enkele minuten alle industriële centra, havens of bases in West-Europa. Hetzelfde geldt voor de terugtrekking van de Amerikaanse troepen uit Europa. Naargelang de mate van wantrouwen die men stelt in de buitenlandse politiek van Moskou, kan men deze 'ontwapeningsvoorstellen' dan zien als een poging om althans aan de westelijke grenzen het gevaar van een omsingeling van de USSR te bezweren, of als een poging om het streven naar economische invloed in West-Europa ook militair vorm te geven.

In ieder geval is het duidelijk dat Europa, van de Atlantische Oceaan tot de Oeral, de grootste opslagplaats ter wereld van taktische kernwapens blijft. En dit betekent dat gelijk welke kleine konfrontatie tussen de twee grootmachten in Europa, er zou kunnen toe leiden dat na afloop van het oude werelddeel slechts smeulend puin overblijft.

MOSKOU '80 :
DE OLYMPISCHE SPELEN
Toon Lowette

In januari heeft de invloedrijke Amerikaanse beurskrant *The Wall Street Journal* — een nationale krant in de VS met een oplage van meer dan een miljoen exemplaren — bij een vijftigtal leidende figuren van grote bedrijven een kleine navraag gedaan over hoe deze zakenlui tegenover een eventuele Amerikaanse boycot van de Olympische Spelen staan. Veruit de meeste managers wilden geen positie innemen : net zoals zij niet zouden willen dat het Amerikaans Olympisch Komitee hun zaken zou runnen, hielden zij zich het liefst ver van een inmenging in die sportief-politieke aangelegenheid. Vier heren spraken zich krachtig uit voor een totale terugtrekking uit de grote Spelen. Eén vertelde dat hij persoonlijk besloten had niet naar Moskou te gaan, zelfs als de reis hem geen duit zou kosten, want hij had in een promotiewedstrijd van een aluminiumkoncern een alles-inbegrepen-reis van 150.000 frank gewonnen. Zes van de aangesproken firma's bleken belangrijke zakenkontrakten met de organisatoren van de Spelen te hebben afgesloten en zij spraken zich ondubbelzinnig uit tegen een boycot van welke aard ook.

Ampex Corporation, American Telephone & Telegraph, Gillette Co., Toyota Motor Sales en Levi Strauss & Co., die door de krant waren aangezocht, verklaarden dat voor hen de schade groot zou zijn in geval van een ernstige boycot. Alleen de televisieketen *National Broadcasting Corporation* bleek zich tegen een eventueel niet doorgaan van de Spelen verzekerd te hebben. In geval van een boycot, zo staat in het verzekeringskontraat van NBC met Lloyd's — de grootste verzekeringsmaatschappij ter wereld — in Londen, krijgt de tv-keten 85 t.h. terugbetaald van de bedragen die ze aan de Sovjetunie al heeft betaald ter uitvoering van het kontraat. NBC heeft voor die po-

lis meer dan twee miljoen dollar betaald. Toch is dat bedrag een schijntje vergeleken bij het vele geld dat Lloyd's heeft. Het totale faktuurbedrag voor NHC is 87 miljoen dollar, waarvoor half januari al ruim 61 miljoen op Russische rekeningen was overgeschreven.

Sinds 1977 zijn er rond de Olympische Spelen van Moskou zo'n driehonderdvijftig kontrakten rechtstreeks tussen westerse firma's en Sovjetrussische instellingen afgesloten. De nieuwe politieke situatie die vanaf Kerstmis 1979 door de Russische inval in Afghanistan is ontstaan, of gewoon de gevolgen die een verstrakking van de politieke relaties tussen de Verenigde Staten en de Sovjetunie op de Oost-Westhandel zou kunnen hebben, zijn nauwelijks een overweging geweest bij de meeste zakenlui, die in een harde concurrentieslag verwickeld waren.

KOMMERCIALIZERING VAN DE OLYMPISCHE SPELEN

De hoge, beneden breed uitlopende lijnen boven de vijf Olympische ringen en de maskotte van de Spelen, het beertje Micha, zijn intussen gekommercialiseerd volgens de beste marketingprincipes. In tegenstelling tot de atleten, die hun status van amateur kunnen kwijtraken door een bepaalde hoeveelheid aan streepjes als betaalde publiciteit op hun doorweekse sportkledij te dragen, worden de Spelen zelf op uiterst lukratieve wijze verkocht. Het imago van de Olympische gedachte wordt, gevat in een publicitair simpele en internationaal sympatiwekkende beeltenis, per opbod verkocht aan firma's.

R. Dakin & Co. is een poppenfabrikant uit San Francisco die in de drie maanden voor Kerstmis 1979 7,5 miljoen zachte knuffelbeestjes verkocht vanuit twee bedrijven in de Verenigde Staten en acht erbuiten. 1980 wordt beslist een groot jaar voor Dakin, want de aanmaak van tienduizenden Micha-beertjes zal de doorbraak van het bedrijf betekenen op de Sovjet-russische markt.

Het Olympische symbool is van meer dan symbolische waarde voor menig bedrijf. *La Sérigraphie Pontivyenne* is een kleine onderneming in Zuid-Bretagne, die gespecialiseerd is in de produktie van grote series vaantjes in natuurlijke of syntetische vezels, waarop met zeer moderne machines tekeningen en teksten worden 'gebombardeerd' in een kunststof. *Sériegraphie* heeft in 1978 een eerste groot kontrakt voor vaantjes en maskotte-wimpeltjes in de wacht kunnen slepen, naar aanleiding van de wereldbeker voetbal in Argentinië. Van ideologische bedenkingen tegen regimes die wereldspelen voor propagandistische doeleinden organiseren hebben de eigenaars van *Sériegraphie* nooit last gehad. Het commerciële sukses dat hun bedrijf in de marge van de 'Mundial' boekte, herhaalt zich nu

door een kontrakt met de Moskouse organisatoren van de Spelen. Die hebben het bedrijf zeshonderdduizend vlaggetjes laten fabriceren, die verkocht mogen worden in Frankrijk, de Verenigde Staten, Noord-Afrika en de Benelux. Negentig procent van de vaantjes wordt uitgevoerd en dat is goed voor de Franse handelsbalans.

Het Olympische symbool wordt volgens een belangrijk kontrakt in de niet-kommunistische wereld vertegenwoordigd door de Zwitserse holding *Financial Engineers*, die de exclusieve rechten bezit. *Financial Engineers* is opgericht door de voormalige Amerikaanse presidentskandidaat, ex-ambassadeur van de VS in Parijs en schoonbroer van Edward Kennedy *Sargent Shriver*, samen met de Franse zakenbank *Lazard Frères et Cie*. De Lazard-groep is al meer dan een halve eeuw een uiterst belangrijke financiële schakel in de keten van contacten waardoor internationale leningen van banken aan regeringen tot stand komen. In de Oost-Westkredietverlening speelt Lazard een grote rol en ook bij andere operaties kon de Parijse bank altijd met grote namen voor de dag komen. Jean Monnet, de 'vader' van de Europese eenmakingsgedachte bracht voor en tijdens de tweede wereldoorlog voor Lazard heel wat internationale geldoverdrachten tot stand. Shriver en Lazard Frères et Cie., vertegenwoordigd door Lazard-partner *Augustin Hervé-Gruyer*, konden *Financial Engineers*, waarvan Hervé-Gruyer voorzitter werd, oprichten dank zij een gemeenschappelijke vriend, *David Karr*. Die kon na lange onderhandelingen voor *Financial Engineers* de rechten op het Olympische symbool kopen bij de hem welbekende Sovjetrussische vice-eersteminister Ignati Novikov, die ook voorzitter is van het organisatiekomitee voor de Olympische Spelen.

Financial Engineers richtte dan meteen voor de tegeldemaking van de rechten in de VS een dochterbedrijf op, *Sports Licensing*, en stapte met *Image Factory Sports* van de voormalige senator John Tunney uit Californië, in een ander bedrijf voor de verkoop van t-shirts, juwelen en allerlei gadgets met de Olympische ringen en het lijnenspel. Geschatte omzet in de VS : tussen vijftig en honderd miljoen dollar. In West-Europa gaf *Financial Engineers* de rechten voor het symbool door aan

Atlas Werbung in München, dat ook de verkoopsrechten voor de maskotte Micha verwierf. Honderden kontrakten met evenveel firma's zijn afgesloten, waardoor de Westeuropese konsument geen winkel meer kan binnenstappen of op een of op een of andere zeep, tee, fruitsap, tapijt, zwembroek of slaapkleed wordt de grafische glorie van de Spelen gezongen.

Soms wordt ook een Olympische aktie gevoerd ten bate van een nationaal Olympisch komitee. Zo heeft de Belgische grootwarenhuisketen GB-INNO-BM in het voorjaar van 1979 in zijn verkooppunten Belgische atleten ten tonele gevoerd, die per uitgekozen artikel een aantal franken afdroegen aan het Belgisch Olympisch Komitee. Niet de maskotte van Moskou werd hiervoor gebruikt, maar wel een fakkeldragende 'smurf', die nog meer dan alleen maar de rechten van GB-INNO-BM zal opbrengen, als tenminste de Olympische Spelen van 1988, zoals aangevraagd, in België zouden doorgaan.

Allerhande souvenirs worden uiteraard ook in Moskou aangeboden. De Italiaanse firma *Bertoni* heeft in deze sektor een aardig kontrakt in de wacht gesleept. Volgens de Sovjetrussische dissidente auteur Vladimir Boekovski zijn een aantal van de te koop aangeboden souvenirs binnen de nationale grenzen gefabriceerd. In een interview in Vrij Nederland van oktober 1979 zei Boekovski: "Weet u niet dat de Olympische souvenirs in de strafkampen zijn gemaakt? Ooggetuigen hebben dat in Washington op de televisie laten zien. Ze hadden zelfs als inscriptie de Russische afkorting van *Corrective Labour Camps*."

David Karr, die voor Sargent Shriver en Lazard Frères de rechten op het Olympische symbool in kontraktvorm goot, treedt nog in een aantal belangrijke commerciële zaken van de Moskou-spelen op. Of liever, trad op, want op 7 juli 1979 overleed hij in zijn appartement aan de avenue Foch in Parijs. Zestig jaar eerder werd hij als zoon van een Joodse immigrant en een Russische moeder geboren in Brooklyn, New York. Hij bleek van alle markten thuis te zijn. Na een hele reeks baantjes in de publiciteitssector, werd hij medewerker aan de kommunistische krant *Daily Worker* in de VS, produceerde hij een paar films in Hollywood, een paar toneelstukken in Broadway

en zette hij zich in voor heel wat anti-nazistische en pro-Joodse organisaties. In de jaren zestig en zeventig was hij campagne-leider voor presidentskandidaten als Sargent Shriver, Jerry Brown en Henry Wallace. Hij verstrekke de laatste jaren ook advies aan presidenten Gerald Ford en Jimmy Carter als er van de Russische overheid toegevingen moesten gekregen worden ten voordele van een dissident of Russische Joden die wilden emigreren. David Karr arrangeerde ook een wapenverkoop ter waarde van tien miljoen dollar voor de Sovjetunie, levering op het adres van Idi Amin in Oeganda. Karr is in de jaren zestig ook nog topmanager geweest bij *Fairbanks Whithney*, dat nu *Colt Industries* heet en dat toen al in de top-500 van *Fortune* genoteerd stond. Maar in 1963 moest hij daar wegens slechte zakenvoering ontslag nemen en trachtte hij op internationaler vlak geld te verdienen. Dat lukte hem ook, hij vergaarde een privé-vermogen dat op 15 tot 25 miljoen dollar wordt geschat, hoofdzakelijk door bemiddeling in allerlei grote internationale projecten. In Frankrijk was hij makelaar in de verkoop van hotels, hij werkte voor de Rothschilds en kwam stilaan in contact met Oost-Europa. Daar maakte hij snel opgang in grote zakenkontrakten door zijn kaarten altijd aan twee kanten uit te spelen. Op het ogenblik van zijn dood in 1979 noemde *Fortune* hem de grootste Amerikaanse commerciële onderhandelaar met de Sovjetunie.

In 1972 werd David Karr in dienst genomen door Armand Hammer, de eigenaar van *Occidental Petroleum*, die Lenin nog persoonlijk gekend heeft. Hammer wilde dat Karr voor hem een klus opknapte, een overnamekwestie bij Occidental, dat moeilijkheden had met een tankerkontrakt. Enkele maanden later vroeg Karr Hammer om hem voor te stellen aan zijn Russische vrienden en om in de Sovjetunie voor Occidental op kontraktenjacht te gaan. Karr arrangeerde eerst in Parijs met Dzherman Gvishiani, vice-voorzitter van het Staatskomitee voor Wetenschap en Technologie en schoonzoon van premier Alexej Kosygin, de landingsrechten voor de privé-jet van Armand Hammer in Moskou. Hammer en Karr maakten er een succesvolle trip van. Na een dertigtal bezoeken aan Moskou, had Karr voor Hammer een enorm project rond, namelijk een

kontrakt voor meststoffen ter waarde van twintig miljard dollar.

Kort nadien brak Karr met Hammer. Hij werd door Gvishiani opnieuw uitgenodigd naar de Sovjetunie en hij maakte er nog meer vrienden : voorzitter Alkhimov van de Staatsbank, voorzitter Ivanov van de Bank voor Buitenlandse Handel, minister voor chemische industrie Kostandov en de al genoemde voorzitter van het Organizeercomité voor de Olympische Spelen Novikov. Karr, die graag opschepte met zijn vrienden in het Kremlin, had hoe dan ook de kunst verstaan om die vriendschap in harde kontrakten om te zetten. Een paar dagen voor zijn dood in Parijs in de zomer van 1979 was hij nog in Moskou aanwezig geweest bij de openingsreceptie van het immense nieuwe hotel Kosmos.

In 1975 besteedden de Russische overheden in het licht van de Olympische Spelen negen hotels uit, nieuw te bouwen en af te leveren ten laatste in het najaar 1979. Eén hotel in Leningrad mocht door een Zweeds konsortium gebouwd worden. Zeven hotels in Moskou, Kiev, Minsk en Tallinn besloten de Russen zelf te bouwen. Het meest prestigieuze van de negen zal worden gebouwd door de Franse groep *SEFRI* uit Parijs. Als een volslagen buitenstaander bemiddelde David Karr tussen de Fransen en de Russische overheid, en haalde hij voor *SEFRI* het kontrakt binnen, waarvoor trouwens ook Nederlandse, Belgische en Duitse belangstelling was. *SEFRI* is in Parijs bekend als de konstrakteur van de Tour Montparnasse, een kantoorstoren van een paar honderd meter hoog die niet tot tevredenheid van iedere Parijzenaar in het lage stadsbeeld is neergezet. *SEFRI* heeft recent ook de Sovjetrussische ambassade in Parijs gebouwd. De groep tekende op 15 december 1975 de bouwovereenkomst, en legde na maanden studie en uitwerking van de algemene aanwijzingen van de Russische architecten, de eerste steen in mei 1978.

Wat volgt is een sterk staaltje van industriële waanzin. Alleen de grond waarop Kosmos staat is Russisch. Al het overige is uit Frankrijk per vrachtwagen aangevoerd. En alles moet men in dit verband zeer letterlijk begrijpen : de bouwmaterialen, de telefooncentrale, de hele binnenuitrusting, de unifor-

men van het hotelpersoneel, tot het laatste cognacglas toe. Ruim 2.500 maal is er met een vrachtwagen heen en weer gereden over de 2.700 kilometer lange weg tussen Parijs en Moskou. Zo is er 37.000 ton materiaal vervoerd. Ook de bouwvakkers waren geen Russen. Op de werf waren er achttien maanden lang zevenhonderd tot twaalfhonderd Fransen en Joegoslaven uit Frankrijk aan de slag. Voor hen en voor de opzichters en kaderleden zijn er in die tijd zesduizend vliegbiljetten uitgeschreven. Het gaat ook om een fabriek van een hotel. In het Park van de Kosmonauten staat het net tegenover een speervormig monument in een halve cirkel van 198 meter breed en honderd meter hoog opgetrokken. Er zijn 1.800 kamers, dubbel zoveel restaurantplaatsen, vijf keukens, een wasserij, vier bars en verder alle comfort dat er een verblijfplaats van een westers viersterrenhotel van maakt, met een overnachtingsprijs van ruim zeventig dollar.

Kosmos, dat nu in rang het tweede hotel is in Moskou na Rossia, heeft 175 miljoen dollar gekost en is op de afgesproken dag opgeleverd. Tachtig procent van de kosten is gefinancierd door twee Franse banken, de *Crédit Lyonnais* en de *Banque Française de Commerce Extérieur*, onder de vorm van een lening die over acht jaar wordt terugbetaald.

Toen het Kosmos-kontrakt werd afgesloten, was de financiering van activiteiten in de Sovjetunie door westerse privébanken nog niet zo'n kourant gegeven. In het Kosmos-geval is overigens leningpartner *Crédit Lyonnais* een bank van de Franse staat. In 1975, het jaar van het hotelkontrakt, had David Karr een primeur voor elkaar gekregen. Hij arrangeerde de eerste lening van een groep westerse banken aan de Sovjetunie, een 'konsortiumlening' van 250 miljoen dollar.

Karr was gewoonlijk met verschillende industriële contacten tegelijk bezig. Tijdens zijn laatste bezoek aan Moskou voor zijn dood, vernam hij niet alleen dat er nieuwe internationale hotels in Leningrad en Kiev voor internationale aanbesteding zouden worden aangeboden, maar onderhandelde hij ook in opdracht van *Peugeot-Citroen* uit Frankrijk, om de moderniseringswerken te bemachtigen van een fabriek voor Moskvitch-auto's. Hij was er ook met een mandaat van *Mitsubishi*

Heavy Industries uit Japan voor de uitbouw van een verwerkingsfabriek voor sojabonen. Verder sprak hij ook in naam van *Blue Bell Inc.* uit de VS, die als fabrikant van Wrangler-jeans in de Sovjetunie een denimstoffenfabriek wilde oprichten. Al die besprekingen werden gevoerd met logistieke steun van Jean Guyot van de bank Lazard Frères et Cie.

FINANCIERING VAN DE OLYMPISCHE SPELEN

Het cijfer dat het meest de ronde doet om de totale kosten van de Olympische Spelen in Moskou aan te duiden, is 375 miljoen dollar. Dat is wat minder dan de helft van wat Montreal in 1976 heeft gekost, maar de vergelijking is ook moeilijker. Herhaaldelijk heeft de Sovjetregering verklaard dat de kosten van bijkomende gebouwen voor de Spelen zullen worden gedekt door de opbrengst van postzegelverkoop, loterijen, toerisme, munten en televisierechten.

Bovendien, zeggen de Olympische officials, kunnen de meeste nieuwe gebouwen achteraf verder nuttig gebruikt worden. In het nieuwe flatgebouwenkompleks dat het Olympische dorp wordt, zullen na de Spelen 12.000 gewone Sovjetburgers hun intrek nemen. Het nieuwgebouwde perscentrum in het hartje van Moskou moet zo'n drieduizend joernalisten van de geschreven pers tegelijk hun werk kunnen laten uitvoeren. Ook dat gebouw is daarna niet onbruikbaar, zeggen de officials, want het wordt het nieuwe kantoor van het officiële persagentschap Tass. Zo hebben de meeste konstrukties een langere bestemming, wat net zoals in München en Montreal — de eerste miljardenspelen — een uiteindelijke kostenbalans overzichtelijk en ingewikkeld kan maken.

In commerciële termen is niet het Kosmos-hotel het belangrijkste projekt, maar wel de uitgifte van de gouden, zilveren en platina herdenkingsmunten. Die vertegenwoordigen een kleinhandelswaarde van 250 tot 300 miljoen dollar en moeten de Sovjetunie meer dan 150 miljoen dollar opbrengen. De munten zijn als wettig Russisch betaalmiddel uitgegeven, worden buiten de Sovjetunie alleen tegen dollars verkocht, maar zijn voor de buitenlander in de Sovjetunie alleen inwisselbaar tegen roe-

bels. Driekwart van de munten was eind 1979 al aan de man gebracht.

Voor zo'n enorm kontrakt stonden een heleboel kandidaat-verdelers in de rij. Het uiteindelijke kontrakt zou immers bepalen dat één firma het alleenrecht voor de verdeling van de munten over heel de wereld buiten de Sovjetunie en de Comeconlanden zou verkrijgen. Stonden onder meer aan te schuiven de *Dresdner Bank* uit Duitsland, *American Express*, en een konsortium met onder meer *The New York Times* en *Occidental Petroleum* van Armand Hammer. De grootste kanshebber was evenwel David Karr, die we in dit verhaal al ontmoet hebben. Karr en Hervé-Gruyer van Lazard Frères et Cie. pendelden samen zeventien keer heen en weer tussen Parijs en Moskou om met de ambtenaren van de Moskouse Bank voor Buitenlandse Handel te onderhandelen over de muntenverdeling. Met de ambtenaren van die bank, die het monopolie heeft van de Russische buitenlandse handel in edele metalen, kwam Karr op erg goede voet te staan.

Maar ook het konsortium met onder meer Occidental Petroleum had erg goede introducties, en stuurde in hetzelfde jaar 1977 even dikwijls zijn onderhandelaars vanuit New York naar Moskou voor het scherpstellen van de 'deal'. Uiteindelijk kozen de Sovjetbankiers voor een tussenoplossing en boden het kontrakt aan een fusie van de twee belangrijke konkurrenten. Daarmee vonden David Karr en Armand Hammer elkaar na een viertal jaar van scheiding in een kommercieel akkoord.

In de samenstelling van het konsortium rond Occidental was intussen al verandering gekomen en uiteindelijk werd de muntenkwestie verdeeld onder zes partners: *Financial Engineers*, voor wie Karr onderhandelde, werd 40 t.h. toegewezen, *Occidental* kreeg 30 t.h., de marketingfirma *Paramount Coin Co.* uit Ohio een 10 t.h., de makelaars *Loeb Rhoades* uit New York 7 t.h. De laatste 10 t.h. werd gelijk verdeeld onder *Lazard Brothers of London* en de *Banque Nationale de Paris*, die beiden de transactie hielpen financieren. De verkoopopdracht werd ondergebracht in de firma *Numinter Limited* in Londen, die door de partners van de muntendeal werd opgericht. Tegelijkertijd werd ook in Amsterdam een Numinter BV gesticht, die

voor de marketingoperaties rond de munten heeft gezorgd. De laatste firma laat zich bijstaan door de nieuwe samenwerkende vennootschap Numarco uit Etterbeek-Brussel.

De discussie over de totale kosten van de Olympische Spelen in Moskou zal altijd open blijven. De officiële kosten van 375 miljoen dollar variëren in westerse kringen tot tien keer dat bedrag. Alleen al de aankoop van westers materiaal voor de opbouw en uitrusting van Olympische lokaties schat de Financial Times op ruim 500 miljoen dollar. In harde westerse valuta, tegen de 375 miljoen dollar schatting, die in zogenaamde zachte munt is uitgedrukt, 250 miljoen roebel. De drie grote kontrakten zijn al aangehaald: de rechten op de Olympische symbooltekening en de maskotte, het Kosmos-hotel en de verkoop van de gouden en andere munten. Een groot aantal andere zaken hebben de Russische autoriteiten zelf opgeknapt, zoals bijvoorbeeld de uitbouw van het Olympisch dorp, een kompleks van betonnen dozen met 16 verdiepingen. In de meeste projecten hebben ze evenwel via kleinere kontrakten westerse hulp ingeroepen voor een bepaalde deeltaak. In een aantal gevallen was een beroep op westerse firma's niet strikt noodzakelijk, maar werden bepaalde projecten toch uitbesteed, omdat die publicitaire inkomsten kon opbrengen. Zo mag *Tachikara* de basketballen leveren en heeft *Olivetti* uit Italië een kontrakt verworven, waarbij het de tikmachines in de perskamers installeert. Dat is ook het geval met *Pollena-kosmetica* voor de deelneemsters aan de Spelen, met de haarlak van *Wella* in de kapsalons van het Olympische kompleks, met *MacDonalds*, die twee hamburgerrestaurants heeft mogen optrekken in Moskou en daarvoor vlees laat aanrukken uit een slagerij in het Beierse Ingolstadt, en met tientallen andere firma's.

Al deze kontrakten samen lopen op tot een niet te overzien aantal tientallen miljoenen. Daaronder zitten bijvoorbeeld ook de leveringen van de twee schietbanen. Die voor het onderdeel geweschietsen is door een Westduits bedrijf geleverd. De pistoolschutters daarentegen moeten hun kunde bewijzen op een schietbaan van Oostduitse makelij. Alle tijdsopmetingen zullen op de skoreborden begeleid worden door een aan- en uitfloepende mededeling van *Swiss Timing*. De tijdsnoteringen

zijn al enkele tientallen jaren het voorwerp van een scherpe concurrentie. Omega uit Zwitserland, dat al jaar en dag de tijdsinstrumenten voor de Olympische Spelen levert, begon in 1968 in Mexico de zware kosten van die zaak te voelen. Vier jaar later, in München, had de horlogefabrikant al samenwerking gezocht en gevonden met Junghans uit Duitsland en met zijn aartsrivaal Longines uit Zwitserland. Bij de Olympische Winterspelen van Innsbrück in 1964 hadden beide laatste al samengewerkt, wat met de grote steun van de Fédération Horlogère van Zwitserland tot de oprichting van een Swiss Timing SA geleid heeft midden in de horlogestreek van Biel, die zich sindsdien heeft toegelegd op het aanprijzen van het Zwitserse horloge als prestigeprodukt, onder meer bij gelegenheid van sportmanifestaties.

Omega en Longines kregen in hun nieuwe onderneming de financiële steun van de horlogefederatie, van de stad Biel, het kanton Bern, van de Zwitserse staat en ook van privé-ondernemingen, zoals Swissair en de verzekeringsmaatschappij La Neuchateloise. Swiss Timing kreeg de tijdsmeting van de Olympische Spelen van Montreal en Innsbrück in 1976 onder kontrakt voor bijna 12 miljoen Zwitserse frank — ongeveer tweehonderd miljoen Belgische frank. Aan de publicitaire waarde van die miljoenen hebben de Zwitserse horlogemakers nooit getwijfeld. Het bedrag dat ze voor de tijdsmetingsrechten in Moskou hebben neergeteld, is niet bekend geraakt. Maar het staat vast dat ze voor de Zwitsers zeer belangrijk kunnen zijn, nu de horloge-industrie door Japanse en andere Oostaziatische concurrentie door elkaar geschud wordt.

De Sovjetrussische organisatoren van de Spelen hebben er de voorkeur aan gegeven het toeristische verkeer zelf te blijven regelen. Driehonderdduizend bezoekers uit Oostbloklanden en nog eens zoveel uit het westen worden verwacht hun geld uit te geven in Moskou en omgeving. Voor de aanvoer van de toeristen zijn wegen in orde gebracht, extra treinen voorzien en drieëntwintig passagiersschepen ingezet op havens als New York, Venetië, Helsinki, Yokohama, Montreal en Marseille. Aeroflot, de grootste vliegtuigmaatschappij ter wereld, heeft zijn vloot uitgebreid en de Olympische symbolen op de toestel-

len laten schilderen. De Tupolevs en Iljoesjins van Aeroflot zullen in versneld tempo hun normale, en ook nieuwe, landingsplaatsen aandoen. De aangevoerde westerse toeristen hebben reizen van twee of drie weken kunnen boeken bij hun agentschappen, nadat in de westerse landen aan de reisbureaus kontingenten reizen zijn toegezegd, variërend naar de grootte van dat land. Sport staat niet zo centraal in de Ruslandreizen rond de Spelen. Intourist, het staatsreisbureau in Moskou, gunt iedere bezoeker één week Spelen met een vastgelegd aantal toegangskaarten, waarna de westerling andere steden en streken kan bezoeken, gedurende één of twee weken. In de drie weken van de Spelen, tussen 19 juli en 3 augustus, mogen er nooit meer dan 100.000 vreemdelingen per week in Moskou zijn. De stad is er niet op voorzien, zegt men, en dat klopt alvast met de hotelakkomodatatie die voorhanden is, hoewel die naar aanleiding van de Spelen sterk is uitgebreid. Moskou zal in de drie weken van de Spelen bijna zoveel vreemdelingen verwelkomt hebben als anders in een heel jaar. Dat is dus naar verhouding een grote stroom toeristen, die naar schatting gezamenlijk driehonderd tot vijfhonderd miljoen dollar zullen betaald hebben voor hun verblijf.

Veel meer mensen echter zullen de Spelen via de tv gevolgd hebben. Voor de televisierechten is zoals eerder gezegd een massa geld neergeteld. Alleen de Amerikaanse zender NBC heeft 85 miljoen dollar betaald voor uitzendingen binnen de Amerikaanse grenzen. Zo'n honderdvijftig andere radio en tv-stations hebben zich ingeschreven en kunnen voor hun uitzendingen beschikken over een zendstation met twintig kleuren- en honderd geluidskanalen. Een geheel van satellieten is ingeschakeld om over negen tijdzones tegelijk directe beelden te verzorgen. De organisatoren van de Spelen in Moskou hebben van meet af aan de publicitaire waarde van goed verzorgde tv-verbindingen met het westen begrepen. De tv-rechten zijn dan ook al sinds 1975 de inzet geweest van de eerste Olympische uitbestedingen.

Van meet af aan heeft niemand minder dan David Karr in deze zaak bemiddeld voor het Amerikaanse televisiestation ABC, American Broadcasting Corporation. Karr bracht zijn

goede vriend Roone Arledge van ABC in kontakt met zijn goede Russische vrienden, onder meer via Gvishiani, de schoonzoon van premier Kosigyn. Lazard Frères et Cie..., die daarmee in vier uiterst belangrijke Olympische kontrakten is opgetreden als bank, was meteen bereid om de overeenkomst met ABC te financieren. Maar Arledge legde niet genoeg onderhandelingsijver aan de dag, en ABC, Karr en Lazard zagen de tv-rechten overgaan in handen van NBC, de eeuwige maar verzwakkende konkurrent die bereid was de Russische organisatoren betere financiële voorwaarden te geven. Het Amerikaanse zakenblad Fortune onthult dat Gvishiani Karr daarna aanbod zich op het veel lukratievere muntenaanbod te werpen, als kompensatie en kalmeringsmiddel voor het verlies en de woede van Karr toen NBC de tv-rechten wegsnoepte.

NBC heeft de 160 uren verfilming van de Spelen duur betaald. In 1972 in München volstond 16 miljoen dollar, een vijfde van het huidige bedrag. Voor de Amerikaanse tv-maatschappij heeft Lothar Bock bemiddeld, een veertigjarige Duitse impresario met een eigen firma, *LBA Film- und Fernsehproduktions-GmbH* in de buurt van München. Bock, die al eerder Kaukasische sabeldansers voor een toernee naar de Duitse Bondsrepubliek bracht, verdiende een miljoen dollar als rechtstreeks makelaarsloon voor de Olympische tv-rechten. Een kommissie van het Amerikaanse Huis van Afgevaardigden, die deze en andere Olympische zakenkontrakten doornam, vond evenwel dat Bock nog bijna tien miljoen dollar in de marge van dit NBC-kontrakt had verdiend. Lothar Bock kwam namelijk op de idee ook de Spartakiade-spelen in Moskou via de tv te verkopen. De vierjaarlijkse Spartakiades zijn zowat de tegenhanger van de Olympische Spelen voor het Oostblok, een soort oefenronde, een jaar vóór de wereldspelen. Voor het eerst zijn in 1979 ook Amerikaanse atleten in de Spartakiade-startblokken verschenen, waarmee de Sovjets hun Olympische systemen een eerste maal voor een internationaal gezelschap wilden uittesten.

De grote tv-koncerns in de VS hadden geen interesse voor de Spartakiade en dus huurde Bock zelf maar zendtijd. Hij bracht in het totaal zestien uren sport uit Moskou op de Amerikaanse schermen, hoofdzakelijk gesponsord door het grootste Ameri-

kaanse biermerk Budweiser. Bock gaf 1,6 miljoen dollar uit aan een veertigtal ingehuurde Amerikaanse technici, kameramensen en kommentatoren, die overigens verrukt terugkeerden, na te hebben gewerkt met de nieuwe Russische technische installaties. Bock verdiende goed aan de Spartakiade-reportage, onder meer door de schaarse Amerikaanse reklamemakers in Moskou regelmatig uitvoerig in beeld te brengen. De Russische overheid heeft Bock na deze commerciële successen een permanent handelsbureau in Moskou aangeboden.

In de tv-kontrakten zijn ook heel wat publicitaire overeenkomsten opgenomen. *American Telephone and Telegraph Co.*, *Gillette Co.* en *Toyota Motor Sales USA* zijn de grootste drie adverteerders voor de pauzemomenten in de programma's van NBC, die 170 miljoen dollar opbrengen (190.000 dollar per minuut). Met NBC hebben deze drie firma's en een hele reeks kleinere bedrijven miljoenenkontrakten afgesloten. Televisiebeelden van de Spelen betekenen ook zeer modern materiaal: *Siemens* uit West-Duitsland heeft voor ruim een half miljard frank elektronische apparatuur geleverd en *Ampex Corp.* uit California heeft al vijftien miljoen dollar geïnkasseerd als betaling voor aan Moskou geleverde video-uitzendapparatuur, een erg belangrijk kontrakt voor Ampex.

DE KOMMERCELE APPETIJT VAN DE SOVJETUNIE

Het is niet ondenkbaar dat de Sovjetunie minder inzit over een boycot dan over het wegblijven van NBC en de tv-verspreiding van de Spelen in de wereld. Televisiekijkers buiten de Sovjetunie worden hoe dan ook op hun scherm dikwijls genoeg gekonfronteerd met een vreemde paradoxs. Elke minuut uitzending over de Spelen is een minuut publiciteit voor de Sovjetunie. Per minuut zullen er evenwel enkele sekonden min of meer verborgen reclame terug te vinden zijn voor enkele van de bekendste symbolen van de westerse kapitalistische maatschappij.

Een vergrote toeristenstroom naar de Sovjetunie betekent volgens kenners ook een verhevigde smokkel in bijbels, in moeilijk verkrijgbare westerse lektuur, in t-shirts met de afbeelding van dissidenten uit de Sovjetunie, enzovoort. Vooral van Amerikaanse atleten en bezoekers wordt een dergelijke smokkel verwacht. Zelfs als alle westerlingen, die de Sovjetunie aandoen, zo veel 'subversieve' zaken meesmokkelen, dan nog hebben de bijbels, t-shirts en boeken geen echte verspreidingskansen. Deze drie kapitalistische konsumptie-prestigesymbolen werden jaren geleden trouwens nog maatschappijbedervers genoemd, gemanipuleerd door de kapitalistische monopolies. Maar de jaren zeventig met hun versnelde, openlijke ontspanning op politiek en commercieel vlak hebben, zoals eerder al is uitgelegd, het commercieel nemen van ideologische bochten in Oost en West tot ieders profijt vergemakkelijkt.

Zo máakt de Sovjetrussische staatsburger uitgebreider kennis met de nieuwste limousines van Mercedes-Benz, die ingezet worden om de officials van de Spelen te vervoeren. De fabrikant van deze prestigewagens — de voorzitter van de raad van beheer Gerhard Prinz vertelde zijn aandeelhouders in 1979

dat nieuwe prijsverhogingen geen probleem waren geweest voor een maximale groei van de verkoop — heeft ook een aantal service-stations langs de toegangswegen naar Moskou mogen inrichten, dit ten behoeve van de West-Europeanen die met de wagen naar Moskou reizen. Mercedes had al een service-garage in Moskou voor de auto's van de diplomaten in de stad.

Coca Cola heeft vorige zomer in de Italiaanse kranten complete pagina's reclame ingehuurd om met cyrillische letters de verovering van Moskou bekend te maken. Dat was ten tijde van de Spartakiade in Moskou, toen in het Leninstadion de rode kleur van de meest verkochte frisdrank ter wereld naast die van de vlaggen van de deelnemende landen wapperde. Het kontrakt van de Sovjetunie met Coca Cola bepaalde dat de bruine frisdrank samen met de meest verkochte orangeade, Fanta, tijdens de Spartakiade en de Olympische Spelen gratis mag geschonken worden in de Olympische plaatsen. Dat zal het concern uit Atlanta zo'n driehonderd miljoen frank kosten, voor rechtstreekse leveringen en het bottelen door Russische staatsbedrijven. Het kontrakt is in maart 1978 getekend nadat Robert Broadwater, de speciale onderhandelaar van Coca Cola, vijf jaar lang een keer of vier per jaar naar Moskou was gevlogen om te onderhandelen. De cola mag vanaf 1981 in de Sovjetunie verkocht worden, Fanta mag meteen na de Spelen in de winkel. Voor de rest heeft Coca Cola al enkele industriële projecten lopen in de Sovjetunie : de levering van technologische bijstand voor een fabriek van oplostee en een groentekwekerij van formaat.

De gratis verspreiding van de frisdrank tijdens de Spelen is voor Coca Cola van cruciaal belang. Sinds 1972 immers heeft Pepsi Cola, zijn voornaamste konkurrent, een exclusiviteitskontrakt voor de verkoop van limonade op basis van cola in de Sovjetunie verworven. Pepsi beheerst voor zijn sektor althans het straatbeeld en heeft enkele fabrieken in de Sovjetunie dat zijn vocht bottelt. Pepsi Cola van Donald Kendall, een oude vriend van oud-president Richard Nixon, kreeg in 1972 voor twaalf jaar die voorkeursituatie in de Sovjetunie, dankzij de rechtstreekse tussenkomst van Nixon. Het akkoord werd

overigens ook ondertekend naar aanleiding van een groots opgezet bezoek van de toenmalige Amerikaanse president aan Moskou. Een deel van de overeenkomst bepaalde dat Pepsi Cola in ruil voor de levering van zijn drank geen konstante valuta zou ontvangen, maar betaald zou worden in flessen vodka van het merk Stolichnaya en Russische wijn. Voor de distributie ervan werd dan ook prompt een firma, *Henri Wines*, in de VS opgericht. Sinds 1972 hebben de Russen dus al kennis kunnen maken met de populaire westerse drank en daarvan wil Coca Cola ook zijn aandeel.

Bovendien is het normaal dat de naam Coca Cola onder het Russische volk een zekere bekendheid en de gebruikelijke belangstelling voor westerse gadgets geniet. Het is daarmee meteen duidelijk dat zelfs gratis verspreiding geen te hoge prijs is voor het bereiken van een potentieel enorme markt grijpklare consumenten. Coca Cola laat niets onverlet om zijn imago verder uit te bouwen, op de wijze die al jaren lang in veel ontwikkelingslanden wordt toegepast. Niet zelden zijn de publiciteitskosten daar groter dan de jaarlijkse omzet, met de duidelijke bedoeling er de drank vertrouwd te maken bij de bevolking, nog voor dat er voor een regelmatige aankoop geld is.

Gelijkaardig is de inspanning die Levi Strauss & Co. uit Los Angeles, fabrikanten van Levi's jeans, zich naar aanleiding van de Spelen heeft getroost. Twaalf miljoen dollar heeft het concern van de Californische familie Haas, de vijfde generatie, inmiddels uitgetrokken om Levi's Jeans als de Amerikaanse nationale klederdracht de wereld in te sturen. Om te beginnen kleedt Levi's de Amerikaanse nationale ploeg, op een iets uitgebreidere schaal dan C&A de Belgische. Daarbuiten levert Levi Strauss 23.000 jeans en jackets voor het personeel van de Spelen. Verwacht wordt dat een dergelijke hoeveelheid begeerde westerse kledij de zwarte markt in jeans in Moskou zal ruïneren.

Onderhands wordt tot tweehonderd dollar — meer dan een maandloon van een arbeider — betaald voor een jeansbroek. Anderzijds kan de smokkel hoogtij vieren. Buitenlanders zullen proberen hun denim-kledij te verkopen en in het atletendorp zal een verkoopsstand van Levi's voor de nodige drukte

zorgen, zelfs al komt de gewone Moskoviet niet aan de bak. Voor Levi Strauss staat er meer op het spel dan enkel jeans en jackets. Het bedrijf lanceert tijdens de Spelen een hele mode : sokken, schoenen, hoeden, tassen, shirts, broekjes, spikes, alles, behalve ondergoed. Levi's mikt duidelijk op de markt van de sportkleding, die tot nu toe door het Duitse concern Adidas wordt beheerst. In Montreal leverden atleten uit 94 van de 140 deelnemende landen hun prestaties met sportuitrusting van Adidas. In Moskou staat Adidas in voor de levering van 150 ton kleding voor 32.000 werknemers rond de Spelen, met een totale waarde van twee miljoen dollar. Levi Strauss heeft voor dit offensief een enorm publiciteitsbudget voorzien. Bij zowat elke medaille-uitreiking moet er een atleet de firmanaam op televisie kunnen brengen en in de VS zijn tientallen advertenties voor de televisie klaar. Vice-president Bud Johns verklaarde in januari dan ook voor het weekblad Time dat geld een ondergeschikte rol speelt in het Levi's-offensief. De campagne is op de gehele wereld gericht. Levi Strauss wil zijn uitvoer en produktie buiten de VS sterk opvoeren.

Tot nog toe realiseert het bedrijf slechts 37 % van zijn omzet buiten de Verenigde Staten. De Spelen zijn het middel om de nieuwe mode te lanceren, en tegelijkertijd een ideale gelegenheid om de kleding, die zeer representatief is voor het Amerikaanse politiek-maatschappelijke bestel, verder te propagereen in een grote, jonge en potentieel zeer rijke afzetmarkt als de Sovjetunie en het Oostblok.

Levi Strauss wil bereiken wat een paar konkurrenten al hebben klaargespeeld : een fabriek in het Oostblok en goedkope produktie voor de plaatselijke markt. Dergelijke kontrakten zijn voor de jeansfabrikanten een zekere belegging. Drie jaar geleden pakte Oost-Duitsland uit met jeans van eigen fabriek, Wienset genaamd, die evenwel het succes van de westerse jeans niet benaderen.

Mercedes-Benz, Coca Cola en Levi's zijn met veel omhaal binnengehaald. Dat is echter niet het geval met de westerse kranten. Maandenlang heeft de 'Vereniging voor de Promotie van de Internationale Persverspreiding', *Distripress*, waarbij zeventig landen zijn aangesloten, aangedrongen op een ruime

verkoop van westerse kranten tijdens de Spelen. Distripress werd heen en weer gestuurd tussen de staatsinvoerdienst voor publikaties *Mezdunarodnaya Kniga*, het staatskomitee voor uitgeverij en boekhandel en het Organizeercomitee voor de Olympische Spelen. Geen van de instanties bleek uiteindelijk bereid over deze kwestie te beslissen. Ondanks het akkoord over de vrije persverspreiding op de Konferentie voor Europese Veiligheid en Samenwerking van Helsinki in 1975, blijkt de commerciële appetijt van de Sovjetunie plots erg klein te zijn als het om kranten gaat.

**DE COMECON :
EKONOMISCHE EN POLITIEKE
INTEGRATIE**

Francis van den Berghe

Op 25 januari 1949 meldt het Russische partijblad Pravda dat in Oost-Europa een *Raad voor Wederzijdse Economische Hulp* wordt opgericht. Het initiatief voor deze organisatie, die de wereld zou ingaan onder haar Engelstalige naamverkortung *Comecon*, gaat uit van Moskou. Tsjechoslowakije, Polen, Hongarije, Bulgarije en Roemenië worden uitgenodigd om samen met de Sovjetunie een gezamenlijke economische organisatie op te bouwen. De zes stichtende Comecon-leden krijgen nog hetzelfde jaar het gezelschap van Albanië. In 1950 treedt Oost-Duitsland toe.

De geboorte van de Comecon komt vier jaar na het verstommen van het krijgsumroer in Europa. De geallieerde overwinnaars van Hitler-Duitsland (de Verenigde Staten, de Sovjetunie, Groot-Brittannië en Frankrijk) genieten groot aanzien bij de bevolking. Maar de oude ideologische conflicten onder Hitlers overwinnaars duiken weer op, ditmaal onder de naam *koude oorlog*. Vanuit de militaire posities op de ruïnes van het Derde Rijk zou Europa politiek, militair en economisch worden verdeeld. In het ene kamp worden de laatste kommunisten uit de Westeuropese regeringen gezet. In 1949 drijft de eenzijdige oprichting door het Westen van de Duitse Bondsrepubliek de politieke verdeling op de spits. In het andere kamp maakt de oprichting van de Kominform in 1947 duidelijk dat de Oosteuropese kommunisten Moskou als politiek voorbeeld nemen en geen pluralistische ontwikkeling zullen nastreven. De kommunistische staatsgreep van februari 1948 in Praag bevestigt dat. Militair wordt de feitelijke verdeling van het kontinent in april 1949 bezegeld door de oprichting van de Noordatlantische Verdragsorganisatie (NAVO) en in 1955 van het Warschau-pakt.

Inmiddels neemt ook de economische verdeling in dit na-oorlogse klimaat vaste vorm aan. Het Amerikaanse Marshall-plan voor de wederopbouw van het verwoeste Europa bindt het westelijke Europese kamp aan de Verenigde Staten. Het moet ook de invloed tegengaan van de Sovjetunie, die door zijn rol in de strijd tegen Hitler bij de Europese bevolking een groot prestige had verworven. Van zijn kant moest de Comecon de Oosteuropese landen helpen te weerstaan aan de verleiding van het Marshall-plan. Vooral Polen, Tsjechoslowakije en Hongarije bleken gevoelig te zijn voor de 'charmes' van dat plan.

De jonge Comecon is een zeer heterogeen allegaartje. Ondanks de oorlogsverwoestingen beschikt de machtige Sovjetunie over een ontwikkeld industrieel apparaat, wapens, grondstoffen en menselijk materieel; Oost-Duitsland is grotendeels verwoest en van zijn economisch hinterland beroofd; Tsjechoslowakije blijft technologisch sterk ontwikkeld; Polen beschikt over technologie en kolenvoorraden, maar is nog sterk agrarisch en tracht de menselijke aderlating van de oorlog te boven te komen; het arme en agrarische Hongarije staat bol van politieke spanningen; Roemenië is nog steeds een landbouwland, maar kan rekenen op olie- en ijzerertsvoorraden; Bulgarije heeft de kenmerken van een halfontwikkelde landbouwstaat.

Tot 1954 draait de organisatie op een erg laag pitje. De *Raad*, het hoogste Comecon-orgaan, komt tussen 1950 en 1954 zelfs niet bijeen. Toch worden er al oriëntaties uitgestippeld. Vanaf het begin trachten de kleine lidstaten zich daarbij te beschermen tegen een al te groot overwicht van de Sovjetunie. Zij dringen aan op unanimiteit van stemmen bij het nemen van gemeenschappelijke beslissingen, zodat er geen beslissing tegen de zin van één enkele lidstaat kan worden genomen. Ook het feit dat de nog beperkte intra-Comecon-handel uitsluitend op basis van bilaterale akkoorden gebeurt, heeft voor hen een beschermende werking. Er bestaat immers geen internationaal betaalmiddel binnen de Comecon, en daardoor streeft elk land naar een evenwicht in de handel met elke andere lidstaat, wat afhankelijkheidsverhoudingen kan weren. Maar het bilateraal

karakter van de handel vormt tegelijk een rem op de ontwikkeling van de economische relaties.

De Comecon-landen gaan inmiddels verbintenissen aan die ernstige storingen teweeg zouden brengen in hun economisch leven. Zo verbinden zij zich ertoe prioriteit te verlenen aan de opbouw van de zware industrie. Voor landen als Tsjechoslowakije, dat daar al over beschikt, is het een streep door de rekening. Door hun Comecon-lidmaatschap zagen zij eerder hun industriële afzetmarkten in het westen verloren gaan en nu zien zij door de opbouw van de zware industrie in andere Comecon-landen ook hun afzetmarkten daar bedreigd. De houding van de Sovjetunie t.o.v. de Comecon is in deze periode nogal dubbelzinnig. Zij schommelt tussen samenwerking op basis van gelijkheid en wederzijds voordeel enerzijds en hoop op overwicht en eenzijdig voordeel anderzijds. Voor de Sovjetunie is vooral belangrijk dat de kleine Comecon-landen zich definitief van het westen afwenden. Als tegenprestatie voor het niet-deelnemen aan het Marshall-plan krijgen de kleine Oosteuropese landen (vaak gratis) kredieten van de Sovjetunie. Die moeten niet alleen de economische activiteiten van die landen weer op gang helpen, maar tegelijk de levering van Sovjetrussische kapitaalgoederen vergemakkelijken. In 1956, als de kleine Oosteuropese landen stevig van het westen zijn afgeschermd, scheldt de Sovjetunie het merendeel van hun schulden kwijt. Dat geldt als vergoeding voor de geleden schade, omdat Moskou na de oorlog, als vergoeding voor de eigen oorlogsschade, hele fabrieken uit Oost-Europa weghaalde.

Een deel van de Russische leiders hoopt dat het afsluiten van de deur naar het westen de Oosteuropese landen noodzakelijk op de Sovjetunie zal afstemmen. Maar een ander deel houdt de mogelijkheid open dat de kleine landen na de breuk met het westen een eigen nationale economie zullen opbouwen en slechts in functie van die opbouw bij Moskou gaan aankloppen. Kortom, in het Kremlin heerst strijd tussen twee verschillende visies op de Comecon. Sommigen zien de Comecon als een instrument voor Sovjetrussische machtsuitbreiding in Oost-Europa, anderen als een instrument voor de opbouw van economische relaties op basis van gelijkheid en wederzijds

voordeel. De balans slaat echter geleidelijk naar de eerste visie door.

De Sovjetunie is in deze periode op weg een grootmacht te worden met internationale ambities. De dood van Stalin in 1953 luidt in dat opzicht in heel Oost-Europa een nieuwe periode in. Met de dood van de omstreden leider beginnen in de Sovjetunie steeds luidere stemmen op te gaan dat het machtige land, als moederland van het socialisme, toch ook rechten moet laten gelden; dat de kleine Oosteuropese landen zich moeten spiegelen aan het voorbeeld van het land met de meeste ervaring; dat de koude oorlog de Sovjetunie noopt tot versterking van haar posities in Oosteuropa; enz... Voor de Comecon betekent dit een toename van de oproepen tot integratie, koördinatie en specializatie van de nationale economieën.

VIJFJARENPLANNEN EN SPECIALIZATIE

1954 is een belangrijk jaar voor de Comecon. Want dan besluit men de nationale 5-jarenplannen te gaan coördineren. Tevens wil men dat elk land zijn productie-apparaat gaat specialiseren. Met dien verstande dat alleen de Sovjetunie, als bolwerk van het socialisme een volledig uitgebouwd productiegamma zal ontwikkelen. In een van de buitenwereld (het westen) afgeschermd economische ruimte zoals de Comecon, zouden deze besluiten tot coördinatie, en later integratie en specializatie, de uitbouw van een nationale economie belemmeren en onvermijdelijk tot afhankelijkheidsverhoudingen t.o.v. de Sovjetunie leiden. Vanaf het begin lokken zij dan ook kritiek uit in de kleine Comecon-landen. Aanvankelijk voert men voor deze integratie-opties voornamelijk economische argumenten aan (pas later wordt een ideologische verantwoording uitgedokterd). De uitbouw van vertikaal naast elkaar levende economiën en de uitsluitend bilaterale basis voor de intra-Comecon-handel remmen de expansie van de onderlinge handel af, zo argumenteert men. Ook de bepaling dat alle gemeenschappelijke beslissingen unaniem moeten worden genomen, wordt als een rem gezien.

De instelling in 1957 van de 'multilaterale clearing' (*) moet de uitbreiding van de handelsrelatie bevorderen. Dit initiatief maakt een einde aan een toestand waarbij elk land in zijn handel met een andere lidstaat een evenwicht nastreeft tussen in- en uitvoer (wegens het bilaterale karakter der handelsakkoorden en het ontbreken van een internationaal betaalmiddel). De multilaterale clearing moet nu de basis leggen voor een

(*) Een afdoende Nederlandse vertaling bestaat er niet. 'Financiële kompensaties' benadert deze economische term het meest.

steviger Oosteuropese economische eenheid. Voortaan kan elk land met een handelsoverschot bij een andere lidstaat zich laten vergoeden door leveringen uit derde lidstaten (voorheen kon het dit overschot alleen op het tweede land verhalen). Voor de landen met een groot aanbod is het een bijkomende waarborg voor terugbetaling. Met zijn grondstoffen, volledig produktiegamma en menselijke capaciteiten behoort vooral de Sovjetunie tot deze categorie. De multilaterale clearing neemt een rem weg op de ontwikkeling van de intra-Comecon-handel, maar zet tevens de deur verder open voor een overmacht van de sterkste.

De integratie en de uitbreiding van de handel stuiten nog op andere moeilijkheden. Zolang de uitwerking van de nationale economische plannen beïnvloed wordt door nationale beslissingscentralen, zal de integratie bemoeilijkt worden. Maar het wegwerken van deze rem is een politiek zeer delikate zaak. Toch aanvaardden de Comecon-landen in 1961 plechtig het principe van de 'socialistische internationale arbeidsverdeling'.

Inmiddels wordt gewerkt aan de opbouw van financiële instellingen, die de integratie en de multilaterale handelsoperaties, in het raam van de arbeidsverdeling, moeten schragen. Op 1 januari 1964 opent de eerste Comecon-bank in Moskou haar deuren. Het is de *Internationale Bank voor Economische Samenwerking* (IBES). Deze voornamelijk als handelsbank opgerichte instelling heeft als hoofdtaak het organiseren van de multilaterale clearing door de onderlinge schuldenrekening in de Comecon bij te houden. Die schulden worden voortaan berekend in transferabele roebels, een munt die een louter boekhoudkundig bestaan leidt. Toch neemt de IBES ook leningen op in westerse deviezen en maakt zij spekulatiewinsten op de westerse deviezenmarkten.

De IBES-aktiviteiten beslaan slechts een klein deel van de intra-Comecon-handel. Want bij de multilaterale clearing is de toestemming van elk betrokken land noodzakelijk: en veel landen blijven gewoon bilaterale handelsakkoorden sluiten omdat een schuldeiser in de multilaterale operatie wel door een derde land kan vergoed worden, maar dit derde land ook nog iets moet te bieden hebben dat de schuldeiser kan gebruiken.

Kortom, de integratie blijft in de jaren '60 op politieke en economische moeilijkheden stuiten. Toch versterkt zij de positie van de Sovjetunie binnen de Comecon. In 1960 bedraagt het Russische aandeel in de industriële produktie van de Comecon 69,5 %. Tien jaar later is dat aandeel gegroeid tot 76 %. In dezelfde periode neemt het aandeel van Oost-Duitsland af van 8,7 % naar 3,4 %. Dat van Tsjechoslowakije slinkt van 7,5 % naar 4,2 %. De kapitaalreserves van de Sovjetunie nemen van 1950 tot 1970 driemaal sneller toe dan die van Polen, Tsjechoslowakije, Hongarije en Oost-Duitsland. Het overwicht van de Sovjetunie in de Comecon wordt in de jaren '70 groter. Alle vitale draden van het economische leven der lidstaten leiden voortaan naar de Sovjetrussische hoofdstad. Aan de basis van deze ontwikkeling ligt de specializatie en integratie, die steeds meer opgedrongen wordt. Maar tegelijk neemt in dit decennium het protest van de kleine Comecon-landen tegen deze ontwikkeling toe.

Twee belangrijke gebeurtenissen openen de jaren '70. In januari 1971 start een tweede Comecon-bank haar activiteiten; het is de *Internationale Investeringsbank* (IIB), met haar zetel in Moskou. En in augustus 1971 kondigt de 25ste Comecon-Raad het 'Kompleks Programma voor Socialistische Economische Integratie' aan. Beide initiatieven baseren zich op Brezjnevs theorie over de internationale arbeidsverdeling, die o.m. stelt dat sommige landen als Bulgarije of Mongolië geen nood hebben aan de uitbouw van bepaalde industrieën, omdat de Sovjetunie die al heeft opgebouwd. Allereerst de IIB. Zoals haar naam laat vermoeden, wil deze Comecon-bank voornamelijk grote investeringsprojecten financieren. Voor dit doel zal zij ook (met succes) de westerse kapitaalmarkt aanspreken. Samen met de IBES geldt de IIB immers als een 'betrouwbaar adres', voornamelijk wegens de kredietwaardigheid die zij geniet door de aanwezigheid van de Sovjetunie en haar grote reserves. Zonder deze banken zou de spektakulaire toename van de Comecon-schuld in het westen nauwelijks denkbaar zijn.

Alle Comecon-leden zijn in de IIB-leiding vertegenwoordigd. Het aandeel van de Sovjetunie in het IIB-kapitaal bedraagt in 1974 37,4 % ; daarna komen Oost-Duitsland met 16,4

% , Tsjechoslowakije met 12,2 % en Polen met 11,4 % Het aandeel van de minder ontwikkelde Comecon-staten ligt beneden de 10 % (Cuba bv. 1,5 %). Al snel speelt de IIB in het integratieproces een veel belangrijkere rol dan de IBES. Tijdens de eerste vijf jaren van haar bestaan ontwikkelt de IIB 40 grote industriële projecten. Ze stelt daarvoor 557 miljoen roebel ter beschikking, deels in transferabele roebels, deels in konvertibele munt. Het grootste project is ongetwijfeld de 2.750 km lange aardgasleiding van Orenburg (in Siberië) naar de Russische westgrens en Europa. Aan de bouw ervan nemen Bulgarije, Tsjechoslowakije, Oost-Duitsland, Hongarije, Polen en Roemenië deel, niet alleen met via de IIB verschaft kredieten, maar ook met 25.000 'gastarbeiders'. In Hongarije bouwt men met IIB-hulp het Ikarus-kompleks uit tot een der grootste vrachtwagenkonstruktors van Europa. Oost-Duitsland behoort tot de netto-kredietverschaffers van de IIB.

In het westen neemt de IIB, vooral op de Eurodollarmarkt, in 1975 kredieten op ter waarde van 420 miljoen dollar en in 1976 ter waarde van 600 miljoen dollar (voornamelijk voor de Orenburg-pijplijn). Ondanks haar aandeel van zowat 40 % in het IIB-kapitaal slaagt de Sovjetunie er in het leeuwenaandeel van de gemeenschappelijke projecten naar zich toe te halen. Daarbij zorgt zij er voor de controle te hebben op strategische projecten, zoals die, welke de energievoorziening van Oost- (en later West-) Europa betreffen. Van 1972 tot 1974 verschaften de Comecon-landen via de IIB 900 miljoen transferabele roebel aan kredieten voor gemeenschappelijke projecten. Van die som wordt tweederde aan de Sovjetunie toebedeeld. Polen moet zich met 3,3 % tevreden stellen.

Op de 29ste Comecon-Raad wordt besloten in totaal 9 miljard roebel te investeren in gemeenschappelijke projecten. Maar van de 10 projecten worden er 8 op Sovjetrussisch grondgebied gebouwd (o.m. de Orenburg-pijplijn, de cellulosefabriek van Ust-Ilimski en een aantal ijzererts-kombinaten). Via de IIB fungeren de kleine Comecon-landen vaak als kredietverschaffers voor projecten die voornamelijk de Sovjetunie ten goede komen. Projecten die de economische onafhankelijkheid der kleine landen bevorderen, zijn tot nog toe niet te bespeuren.

Niet alleen krijgen de kleinere Comecon-landen een onevenredig klein deel van de gemeenschappelijke projekten, zij hebben ook klachten over de terugbetaling van de kredieten die zij via de IIB ter beschikking stelden. In het algemeen geschiedt de terugbetaling door levering van produkten van die projekten, wanneer die hun volledige produktiekapaciteit hebben bereikt. Voor het overige gebeurt de terugbetaling grotendeels in grondstoffen. Daar de kleinere landen hoegenaamd geen greep hebben op de prijzen die de Sovjetunie voor zijn grondstoffen bepaalt, kan een prijsverhoging van Russisch aardgas bv. een eigenmachtige vermindering van de terugbetalingen door de Sovjetunie betekenen. De kleine Comecon-landen zijn ook niet te spreken over de 'gunsttarieven' die de Sovjetunie voor IBB-kredieten geniet. De interest die de Sovjetunie op IBB-kredieten voor de ontginning van aardgas moet betalen werd op 2 % bepaald voor de hele looptijd. Die interest ligt voor andere Comecon-landen normaal tussen 3 en 5 % .

De IIB ontwikkelt zich tot de stuwende kracht achter de gemeenschappelijke projekten, die krachtens het in 1971 aangekondigde 'Kompleks Programma voor Socialistische Economische Integratie' worden uitgevoerd. Dat programma voorziet kollektieve hulpmaatregelen ten gunste van de minst ontwikkelde landen (vooral voor het in 1962 tot de Comecon toegetreden Mongolië) : het bepaalt dat voortdurend overleg gepleegd moet worden over de koördinatie van de plannen en de planmethoden, het streeft een verbetering na van de gemeenschappelijke planning, het voorziet samenwerking op wetenschappelijk en technologisch vlak, het regelt de planning van de buitenlandse handel op langere termijn, het wenst een betere werking van IBB en IBES en het regelt de industriële samenwerking. Zonder de IIB is de uitvoering van dit programma nauwelijks denkbaar. Het is de IIB die bepaalt welke projekten in welk land worden opgezet.

OPPOSITIE TEGEN VERREGAANDE INTEGRATIE

De 31ste Comecon-Raad in juni 1977 in Warschau verstevigt de integratietendens. Voor het eerst wordt een programma goedgekeurd dat de nationale 5-jarenplannen koördineert. Tegelijk versterkt de Sovjetunie op die zitting haar greep op de energievoorziening van de andere Comecon-landen. Beide elementen leiden tot krachtig protest van Roemenië, dat waarschuwt voor de dreiging die daardoor boven de nationale autonomie van de lidstaten hangt. Vooral de plannen op gebied van energievoorziening zijn belangwekkend. De Sovjetunie heeft in de praktijk het monopolie op de grondstoffenvoorziening van Oost-Europa. Deze landen voeren nagenoeg al hun olie, 80 à 90 % van hun ijzererts en hout, 75 % van hun olieprodukten, gewalst staal en fosfaatmeststoffen en meer dan 60 % van hun katoen, kolen en mangaanerts in uit de Sovjetunie. De energie- en grondstoffenkraan geeft de Sovjetunie in de Comecon-Raad extra 'overtuigings'-kracht om er 'gemeenschappelijke projekten' door te drukken, die vaak de grondstoffen- en energie-afhankelijkheid van de kleine landen vergroten. Voor de bouw van de Orenburg-pijplijn geldt het devies : wie aardgas wil, moet meebouwen. Hetzelfde geldt voor de kernenergie : tegen 1990 moet 37.000 megawatt door het Comecon-net stromen, voortgebracht door 'in samenwerking' gebouwde kerncentrales. Die grondstoffen- en energiepolitiek is alleen mogelijk als de kleine Comecon-landen van mogelijke andere leveranciers afgesloten blijven. Dat is één van de belangrijkste redenen waarom de Sovjetunie zijn olie, ondanks de prijsverhogingen in 1975 en 1978, nog onder de wereldmarktprijs blijft verkopen.

Al bij al kent de integratie binnen de Comecon maar een relatief succes. Het verzet van de kleine lidstaten tegen voortge-

zette vervlechting van de nationale economieën is verwonderlijk taai. Een en ander blijkt nog maar eens op de 32ste Comecon-Raad in 1978 in Boekarest. Daar wordt een programma goedgekeurd dat tot in 1990 loopt en de economische structuren van de Comecon-landen op een met elkaar vergelijkbaar peil moet brengen. Tegen 1985 zouden zij dan voor integratie rijp zijn. Op zichzelf toont dit aan dat 29 jaren Comecon de ongelijke ontwikkeling niet heeft weggewerkt. Wat de integratiemaatregelen tot 1980 betreft, worden slechts projecten ter waarde van 3 miljard roebel opgezet (150 miljard B.fr.). Het is geen spektakulair bedrag voor economieën, waarvan de Sovjetrussische alleen al een 'Sozialprodukt' (*) van zowat 1.700 miljard roebel verwezenlijkt. En als men die maatregelen nauwkeurig bekijkt, dan merkt men dat het niet zozeer om integratie, dan wel om grootschalige koöperatie gaat. De Sovjetunie slaagt er niet in een aantal landen te binden aan gemeenschappelijke energieprojecten. De deelname aan die programma's blijft 'vrijwillig', hoewel dit begrip, gezien de 'overtuigings'-kracht van de Sovjetunie, relatief blijft.

Belangrijker is nog dat de Sovjetunie op deze Raad-zitting er niet in slaagde er een statutenwijziging door te krijgen. De afschaffing van de statutaire bepaling, dat de beslissingen over gemeenschappelijke projecten unaniem genomen moeten worden, acht de Sovjetunie wenselijk. Maar de kleine landen willen deze beveiliging tegen opgedrongen plannen en projecten — hoe relatief die ook is — niet loslaten. De statutenwijziging komt er niet door.

Een beperkt succes voor de ideeën van de 'socialistische arbeidsverdeling' is de verklaring van de Hongaarse leider Kadar op deze zitting. Kadar deelt mee dat Hongarije afziet van verdere produktie van een aantal goederen, die het voortaan uit de Comecon zal invoeren. Deze Hongaarse verklaring (Boedapest moest begin 1978 zijn protest tegen de integratiepolitiek van de Comecon bekopen met een extra-prijsverhoging voor Sovjetrussische olie, méér dan de 20 %, die de andere Come-

(*) Bruto Nationaal Produkt

con-landen voorgeschoten kregen), moet de scherpe kritiek verzachten die de Oostduitse leider Honecker in het begin van datzelfde jaar tegen de Comecon-politiek uitsprak. Honecker had gezegd dat die politiek het produktiegamma van Oost-Duitsland vernauwt. "Niemand heeft het recht om te maken dat Oost-Duitsland zijn produktiegamma vernauwt", zo was Honecker uitgevaren, "zolang de in te voeren produkten niet in ons land zijn uitgetest, handelsverdragen over hun invoer zijn gesloten en hun planmatige levering gewaarborgd is". Oost-Duitsland zette de jongste jaren de produktie van verscheidene goederen stop om andere economische sectoren op het door de Comecon-politiek gevraagde peil te kunnen brengen. In 1960 produceerde het nog 36 % van alle in de Comecon verhandelde machines. Nu is dat om en bij de 20 %. Dat is van groot belang, omdat Oost-Duitsland zijn toenemend deficit bij de Sovjetunie bijna uitsluitend kan verkleinen door een verhoogde levering van hoogwaardige industriële goederen aan dat land. Maar de Sovjetunie verkiest die goederen in andere Comecon-landen te laten aanmaken. Tsjechoslowakije bouwde in dat kader een machine-industrie op, die de vraag in eigen land ver overtreft, terwijl het op zijn beurt landbouwprodukten moet invoeren.

1979 is een jaar van slechts geringe economische groei in de Comecon. Gezien de slechte oogsten heeft men de hoop op voltooiing van het jaarplan 1979 opgegeven. De experts verwachten dat de geringe groei ook tijdens het komende 5-jarenplan (1981-1985) zal aanhouden. De energieproblemen worden steeds ernstiger. De industriële produktie in het eerste semester 1979 in de Comecon groeide met 3,7 %, terwijl een groei van 6 % was voorzien. Voor het hele jaar wordt een groei van 4 % voorzien (volgens plan 5,8 %).

In dit klimaat van slechts matige economische groei en toenemende energiezorgen komt in juni 1979 de 33ste Comecon-Raad in Moskou bijeen. De jubileumbijeenkomst (de Comecon bestaat 30 jaar) wordt al snel overschaduwed door de waarschuwing van de Sovjetunie dat de olieleveringen aan de Comecon-partners niet met hetzelfde tempo zullen doorgaan, en verder ook door de kritiek van Roemenië op de integratieprojecten

(met die kritiek stemmen ook andere kleine Comecon-landen in). De Sovjetrussische premier Kosygin pakt het energievraagstuk op omzichtige wijze aan. Hij kondigt aan dat de energieleveringen tijdens het komende 5-jarenplan met 20 % zullen toenemen. Die toename is geringer dan de 54 % tijdens het aan gang zijnde 5-jarenplan en dan de 98 % die in de periode 1971-1975 werd genoteerd. Belangrijker is dat de premier inzake deze energieleveringen niet zegt over welke energiedragers het bij die 20 % -toename gaat. Volgens de Weense Comecon-specialisten zal die toename voornamelijk bereikt worden door het opvoeren van de uitvoer van kolen en elektrische stroom uit de Sovjetunie. In die omstandigheden zullen de olieleveringen waarschijnlijk verminderd worden, in het beste geval gehandhaaft blijven. Roemenië maakt zich daarover bezorgd. Want daardoor zijn de voor dit land belangrijke energiedragers als ruwe olie niet met name vermeld in het programma op lange termijn door 'Energie, Grondstoffen en Brandstoffen'. In feite blijkt dat de Sovjetunie zich alleen wil verbinden tot de bouw van kerncentrales en de ontginning van kolenvoorraden. Ook over aardgas wil de Sovjetunie niet met de Comecon-partners praten.

De jubileum-Raad hoort andermaal kritiek op de integratieprojecten. Dat Roemenië hierbij geïsoleerd zou staan, is volgens de meeste waarnemers onjuist. "De standpunten die de Roemenen vertolkten, beantwoorden ook aan de belangen van andere lidstaten", aldus directeur Levcik van het Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche. Zo stemmen andere Comecon-landen in met de kritiek dat de integratieprojecten bijna uitsluitend op Sovjetrussisch grondgebied worden verwezenlijkt. Roemenië voert aan dat het 'Kompleks-Programma' (uit 1978) spreekt van de gelijkschakeling van de economische niveaus der lidstaten en stelt dat daarom het principe van de rechtvaardige verdeling der projecten opnieuw moet worden bekeken. Roemenië vraagt ook de bouw van gemeenschappelijke projecten op zijn grondgebied, voornamelijk in de sectoren chemie, machinebouw en brandstoffen. De Poolse afvaardiging laat zich in dezelfde zin uit : Warschau bepleit 'ge-

meenschappelijke financiële inspanningen' voor het vloeibaar maken van kolen in Polen.

De vraag van Roemenië om een nieuwe prijsverhoging voor landbouwprodukten vertolkt tegelijk verzuchtingen van Hongarije en Bulgarije. Maar sterk geïndustrializeerde landen als Tsjechoslowakije en Oost-Duitsland kanten zich daartegen. Voorts is het ook in het belang van de andere kleine Comecon-landen dat het statuut niet wordt gewijzigd, want dat zou de weg vrijmaken voor een internationale planning, waarbij het gewicht van de Sovjetunie onevenredig sterk zou doorwegen.

ONGELIJKE ONTWIKKELING BINNEN DE COMECON

Na 30 jaar zijn de resultaten van integratie en specialisatie in de Comecon relatief te noemen. De ongelijke ontwikkeling van het economische niveau der verschillende lidstaten is verminderd, maar niet weggewerkt. Het economisch panorama van de lidstaten is veeleer door grote spektakulaire projecten, dan door daadwerkelijke vervlechting en integratie gewijzigd. De koördinatie van de nationale plannen verloopt nog steeds moeizaam, hoewel zij wordt geprezen als belangrijkste middel tot integratie. De specialisering boekte gedeeltelijk resultaten, vooral in afzonderlijke gevallen als scheepsbouw, spoorwagematerieel, de vrachtwagenkonstruktie en staalwalserijen. Bovendien leidde zij tot klassieke monopolieposities, waarbij het grootste voordeel naar de Sovjetunie gaat.

Nochtans waren de argumenten voor de integratie niet ongegrond. Vele lidstaten gingen akkoord met het feit dat het ontwikkelen van vertikaal naast elkaar levende economieën sterke nadelen heeft. Maar vanaf het begin heerste er wantrouwen rond de bedoelingen, die met de integratie werden nagestreefd. Het feit dat de Sovjetunie de integratiepogingen van Westeuropese economieën in de EG veroordeelde als een middel voor een Frans en voornamelijk Westduits overwicht, maar gelijkaardige integratiepogingen binnen de Comecon aanpreef als 'socialistische integratie', wekte achterdocht. De kleine landen vreesden een gelijkaardig overwicht binnen de Comecon. Zij waren echter niet gekant tegen een integratie en zelfs specialisatie op basis van gelijkheid en wederzijds voordeel.

Maar het integratiemodel dat in de Comecon werd voorgestaan, leek in hun ogen te zeer het gevaar voor een Sovjetrussische overmacht in te houden. Die argwaan vormt tot vandaag één der belangrijkste hinderpalen voor een voortgezette inte-

gratie en ligt aan de basis van het beperkte sukses, dat de multilaterale handel en de voorstellen voor een internationaal betaalmiddel kenden. Die argwaan kan echter alleen worden weggewerkt als in de praktijk blijkt, dat het integratiemodel inderdaad in ieders voordeel is en bevoorrechting uitsluit.

Het wantrouwen bracht Albanië er al in 1961 toe niet langer aan de gemeenschappelijke activiteiten van de Comecon deel te nemen, hoewel het land zijn lidmaatschap nooit formeel opzegde. Joegoslavië besloot in 1964 slechts als gedeeltelijk geassocieerd lid aan bepaalde activiteiten deel te nemen. Anderzijds werden met Finland associatie-overeenkomsten gesloten. Maar dit land verbond deze overeenkomsten met gelijktijdige overeenkomsten met de Europese Gemeenschap en zag daarin een tegengewicht.

Thans heeft de Comecon een betekenis die het Europese toneel ver overschrijdt. In 1962 betekende de toetreding van Mongolië een eerste stap in de derde wereld. In 1972 werd die oriëntatie bevestigd door het lidmaatschap van Cuba. Het over de Europese grenzen heen reikende proces werd in 1978 voorlopig besloten toen Vietnam het 10de Comecon-lid werd. Het internationale karakter van de organisatie wordt onderstreept als op de 33ste Raad in juni 1979 in Moskou landen als Angola, Afghanistan, Zuid-Jemen, Irak, Mozambique, Laos, Mexico en Ethiopië naast Finland op de waarnemersbanken zitten. Met Irak en Mexico werden associatie-akkoorden gesloten. Maar Irak zoekt, na de Sovjetrussische inval in Afghanistan, in versneld tempo economische kontakten in de derde wereld. Het is mogelijk dat andere derde wereld-landen met banden met de Comecon dit voorbeeld zullen volgen.

-
- J. van BRABANT, *East Cooperation, The Role of Money and Finance*, Praeger, New York, 1977
 - *East European Economics Post-Helsinki*, Joint Committee Economic, Congress of the United States, Washington, 1977
 - F. HOLZMAN, *Foreign Trade under Central Planning*, Harvard University Press, Cambridge, 1974
 - M. LAVIGNE, *Le Comecon*, Cujas, Parijs, 1973
 - M. LAVIGNE, *Les relations économiques Est-Ouest*, PUF, Parijs, 1979
 - C. LEVINSON, *Vodka Cola*, Stock, Parijs, 1977
 - R. PIPES, *Soviet Strategy in Europe*, Macdonald and Jane's, London, 1976

Frankfurter Allgemeine Zeitung
Le Monde
Le Courrier des Pays de l'Est
Neue Züricher Zeitung
The Financial Times

NAAR EEN NIEUWE
KOUDE OORLOG ?
Hugo Durieux

In 1976 verklaarde partijsecretaris Leonid Brezjnev in zijn rapport voor het 25ste kongres van de KPSU plechtig : "De houding van de Sovjetunie tegenover de komplekse processen die aan de gang zijn in de ontwikkelingslanden is klaar en duidelijk. De Sovjetunie mengt zich niet in de binnenlandse aangelegenheden van de andere landen en volkeren. De eerbied voor het heilige recht van elk volk, van elk land, om zijn eigen weg naar ontwikkeling te kiezen is een onwrikbaar principe van de leninistische buitenlandse politiek. Maar daarom verbergen we onze ideeën nog niet. In de ontwikkelingslanden, zoals overal, staan we aan de kant van de krachten van de vooruitgang, van de democratie en van de nationale onafhankelijkheid. Wij gedragen ons jegens hen zoals met vrienden en strijdmakkers. Onze Partij steunt de volkeren die vechten voor hun vrijheid en zal die ook blijven steunen. De Sovjetunie zoekt hierbij geen enkel voordeel, jaagt niet achter toegevingen en tracht niet haar politieke overheersing te vestigen of militaire bases in te planten. We handelen volgens ons revolutionair geweten, volgens onze kommunistische overtuigingen. ... Vanop de tribune van dit Kongres bevestigen we eens te meer : de Sovjetunie ondersteunt volledig de wettige verzuchtingen van de jonge Staten, hun wil om zich volledig te bevrijden van de imperialistische uitbuiting en zelf te beschikken over hun nationale rijkdommen. ... Wat betreft onze verhoudingen met de Staten van Azië, moeten we herinneren aan onze goede buerschap met Afghanistan, waaraan we gebonden zijn door een wederzijds neutraliteits- en niet-aanvalsverdrag, dat bijna een halve eeuw oud is en dat we zopas vernieuwd hebben. ... Onze nauwe banden met de Demokratische Republiek Somalië zijn nog steviger bezegeld door het vriendschaps- en samenwerkingsverdrag dat we ondertekend hebben."

Amper een jaar later was Somalië het lijdend voorwerp van een merkwaardige stoelendans van de USSR en de VS. Dit land was een van de oudste Afrikaanse bondgenoten van Moskou, dat overigens ook de bevrijdingsbeweging in het aangrenzende Eritrea steunde tegen de Negus van Ethiopië. In 1974 werd Haile Selassie echter verdreven en kwam in Ethiopië een militaire raad (Derg) aan het bewind, die prompt een krachtige anti-Amerikaanse politiek lanceerde. Pogingen om met de Eritrese bevrijdingsbeweging tot een akkoord te komen, liepen op niets uit. Toen enige tijd later president Siad Barre van Somalië van de oorlog met Eritrea gebruik wilde maken om het Ogaden-gebied, een stuk Ethiopië dat door Somaliërs bewoond werd, bij zijn land in te lijven, brak de hel pas goed los.

De leiding in Moskou gooide het roer om, en de Eritrese rebellen met hun Sovjetrussische wapens werden plots bestookt met napalm van dezelfde afkomst. Ook de VS wisselden van kamp en even later kon je in de Ogaden aan het wapentuig niet meer herkennen wie tegen wie vocht.

Hoe zit dat dan met die principes en vriendschapsverdragen van de USSR? Vermoedelijk zijn die toch ondergeschikt aan de rechtstreekse belangen van Moskou. Het gebied rond de Rode Zee is immers een strategisch knooppunt in de strijd om de beheersing van de grondstoffentoevoer naar Europa. Van daaruit kan men de verbindingswegen tussen de Indische Oceaan en de Middellandse Zee controleren, en dan is het misschien interessanter om Ethiopië met zijn dertig miljoen inwoners als bondgenoot te hebben dan het armere Somalië met 3,5 miljoen inwoners.

Na enkele decennia van goede nabuurschap met Afghanistan viel in december 1979 plots het Sovjetleger het land binnen. Aan deze inval waren een aantal verwarde regeringswisselingen voorafgegaan, die nochtans steeds Moskou gunstig gezinde groepen aan de macht hadden gebracht. Afghanistan was een van de stichtende leden van de beweging van niet-gebonden landen, waarvan de USSR, naar eigen zeggen, "de natuurlijke bondgenoot" is.

Waarom dan deze interventie?

De verklaring van de Sovjetleiders grijpt terug naar een teo-

rie die in 1976 ook door Brezjnev verdedigd werd : "De tragedie van Chili heeft helemaal niet het besluit van de kommunisten ontkracht, dat het mogelijk is om voor de revolutie verschillende wegen te volgen, de vreedzame inbegrepen, indien daartoe de noodzakelijke voorwaarden zijn verenigd. Maar ze heeft er ook dringend aan herinnerd dat de revolutie zich moet kunnen verdedigen. Ze gebiedt waakzaamheid tegenover het hedendaags fascisme en tegen de kuiperijen van de buitenlandse reactie, ze dringt de versterking op van de internationale solidariteit met allen die zich inzetten op de weg van de vrijheid en de vooruitgang."

Prompt werd de interventie verklaard als een verdediging van de Afghaanse revolutie tegen 'reaktionaire krachten', die gesteund werden door de VS, China en Pakistan. De steun zou overigens aangevraagd geweest zijn door de nieuwe president Karmal. Vervelend was wel dat even tevoren in Moskou verklaard was dat de interventie om dezelfde reden was gevraagd door de vorige president, Amin, die later dan weer zelf tot 'reaktionaire kracht' herdoopt werd.

Een meer aanvaardbare uitleg komt van de Nederlandse polemoloog B.V.A. Röling : "Een veel voor de hand liggender verklaring is dat men via deze inval geprobeerd heeft de positie die men al lang in Afghanistan had te *redden*. Die positie dreigde namelijk verloren te gaan door de moslemgedachte en in plaats van een gematigde invloedssfeer zou men daar mogelijk-kerwijze een islamitische staat gekregen hebben die — en daar is men vooral beducht voor — een grote invloed zou kunnen hebben op de moslembevolking van de Sovjetunie. De Sovjetunie, dat moet men niet vergeten, is eigenlijk de enige koloniale mogendheid die nog over is. In de vorige eeuw zijn allerlei gebieden door Rusland geannexeerd."

De Sovjetunie herbergt inderdaad verschillende volkeren, waarvan een groot deel in de Centraalaziatische republieken islamiet is. Volgens de volkstelling van 1979 zouden juist deze volkeren de sterkste aangroei kennen (gemiddeld zo'n 30 % in Centraal-Azië, tegen bijvoorbeeld 6 % in de Slavische republieken).

Volgens Röling is deze nationale versnippering "een faktor

waar in het Westen dikwijls geen rekening mee wordt gehouden. Want wil men de zaak bijeenhouden, dan is daar natuurlijk een grote politiemacht voor nodig en een grote onvrijheid van meningsuiting. Als je daar de mensen de gelegenheid geeft het nationalisme van de verschillende bevolkingsgroepen aan te wakkeren, dan weet je zeker dat de Sovjetunie uit elkaar valt. En dat willen ze beslist niet.” Merkwaardig is wel dat Röling eigenlijk de Sovjetrussische interventie in Afghanistan zo voorstelt als een verdedigende aktie, ter bescherming van de integriteit van het eigen grondgebied.

Leonid Plioetsj heeft wel een andere opvatting over nationalisme in de Sovjetpolitiek : hij spreekt over het Groot-Russisch denken. “Dat heeft een lange traditie. De tsaristische staat had drie strategische punten die regelmatig het doelwit van interventies waren : Konstantinopel, Perzië en Afghanistan. Het is interessant dat er ook na de Oktoberrevolutie twee pogingen tot uitbreiding van de invloedssfeer in de richting van Perzië en Afghanistan hebben plaatsgevonden. Aan het begin van de Nieuwe Economische Politiek (1921) is een deel van de ‘witte emigratie’, de aanhangers van de tsaar die zeer chauvinistisch waren, het bolsjevisme gaan steunen. Een mooi voorbeeld daarvan is Chouljuin, die dacht dat het Grootrussische idee via de Derde Internationale aan kracht zou winnen. Lenin noemde Chouljuin niet voor niets “een van de intelligentste vijanden van de Sovjetstaat”. Deze Chouljuin is later in de Sovjetunie teruggekeerd en sympatizeerde naderhand weer met Mussolini. En onlangs, vlak voor de interventie is één van zijn boeken door Novosti opnieuw uitgegeven. In dat boek worden nationalistische en fascistische ideologieën (anti-semitisme) verdedigd. En die publikatie staat niet op zichzelf. Ik kan je zo een hele reeks van dergelijke publikaties noemen, die in de afgelopen jaren zijn verschenen, bijvoorbeeld het boek van Pekul, over de oorlog met Japan rond de eeuwwisseling. Dat zijn enkele aanwijzingen voor het feit dat het nationalistisch en imperialistisch denken in de afgelopen jaren in leidinggevende kringen in de Sovjetunie enorm aan invloed heeft gewonnen.”

De steen die Moskou met zijn inval in Afghanistan in de internationale vijver wierp, bracht voor de westerse kommunisten

tische partijen wel geen schokgolf teweeg (zoals de inval in Praag in 1968), maar toch wel enige deining. Voor de leiding van bijvoorbeeld de Kommunistische Partij van België of de Communistische Partij Nederland was de belangrijkste vraag : hoe moeten we nu weer de solidariteit met de Sovjetunie aan de militanten verkopen ?

Alleszins moest voorkomen worden dat de westerse landen zouden reageren op de inval. Dat zou namelijk enkel de koude oorlog doen heropleven, en dat betekende bijna rechtstreeks steun in dit verkiezingsjaar aan de Beierse leider, Franz Josef Strauss.

Op deze versterking van het rechtse blok van Thatcher, Giscard d'Estaing en Van Agt, zou zeker een verstarring en verharding van de politieke lijn in het Oostblok volgen, en dat wil toch niemand die bezorgd is om de democratie ginds ?

Heel mooi is de uitleg van de KPB in de Rode Vaan van 24 januari 1980. Jan Debrouwere, lid van het Politiek Bureau, brengt daarin verslag uit van zijn recent bezoek aan het Kremlin en wijst erop dat zowel de KPB als de KPSU zich bezorgd maken over de verslechtering van de internationale toestand sinds de NAVO besloten heeft Pershing-raketten te maken en te plaatsen in Europa.

Het volgende artikel is gewijd aan Afghanistan en begint met de vaststelling dat de USSR dat land bezet houdt uit eigenbelang, nl. om zijn eigen grenzen te verdedigen. "Het veiligheidsmotief heeft dus *al dan niet terecht* gespeeld", meent Jan Vermeersch. Het zal moeilijk zijn om de mensen ervan te overtuigen, gaat hij verder, maar de idee van een *preventieve, defensieve* aktie is plausibel. En waarom trouwens al die herrie over Sovjettroepen in Afghanistan ? De Sovjetunie heeft toch ook niet gereageerd toen de VS in 1963 de oorlog in Vietnam opvoerden ? Wel, "Afghanistan behoort traditioneel tot de Sovjetrussische invloedssfeer; de Amerikanen wisten en weten dat en hebben die realiteit tientallen jaren lang geaksepteerd. Bijgevolg kan er nu van een verstoring van het machtssevenwicht geen sprake zijn en wordt de wereldvrede niet door de Sovjet-aktie bedreigd."

De KPB heeft wel harde kritiek op het feit van de interventie,

maar verdedigt anderzijds meteen ook de theorie van Brezjnev, dat elke socialistische staat die militair bedreigd wordt het recht heeft een beroep te doen op de bijstand van de Sovjetunie. Daarbij kon de USSR eigenlijk al lang rechten doen gelden op Afghanistan en is de reactie tegen de inval ongegrond van de VS, die een nieuwe koude oorlog wil, aldus de 'Lede' van

Voor de KPB (en de CPN) is het probleem dat het moeilijk verder mee te gaan als de Sovjetunie te veel kritiek raakt door de grote mogelijkheden die het heeft om de kritiek op de inval van de Sovjetunie te gebruiken. Het wordt ingepast in een globale verdediging van het lands beleid van de USSR, en indien ze te veel kritiek op de pas doet lopen die even tevoren werd 'vergeet' in Moskou.

Als je zo moet draaien en keren om zijn positieve kan men eigenlijk nog beter een leidinggevend Eurokommunist zijn. Die hebben tenminste een duidelijke, open en kritische houding tegenover de kritiek van de USSR. Zoals Georges Marchais bijvoorzitter van de Parti Communiste Français.

DETENTE EN WESTERSE KOMMUNISTISCHE PARTIJEN

Op 11 januari 1980 kregen de middagkijkers van de Franse televisie de Franse KP-leider Georges Marchais op het scherm, rechtstreeks vanuit Moskou. "De situatie in Afghanistan kan niet losgemaakt worden van de internationale situatie", aldus Marchais. "Een internationale situatie waarin de krachtsverhoudingen zich meer en meer in het voordeel van de sociale vooruitgang, van de democratie, van de vrede, van de onafhankelijkheid en het socialisme ontwikkelen", aldus Marchais.

Zes jaar lang had Marchais afgezien van een bezoek aan het Kremlin. In 1980 kon niets hem daar blijkbaar nog van tegenhouden, ook de militaire inval van de Sovjettroepen in Afghanistan niet, twee weken eerder. Marchais stelde nu zelfs heel wat in het werk om de Sovjetrussische ingreep in Kaboel te verdedigen. "Wij zijn tegen het exporteren van de revolutie, maar ook tegen het importeren van de kontra-revolutie", wist hij.

Mogelijke steun van de VS aan de Afghaanse islamietische rebellen tegen het pro-Moskou-bewind van president Amin gaven de Sovjetunie dan meteen het recht haar tanks over het Afghaanse hoogland te laten rollen. "Afghanistan had met de Sovjetunie een vriendschapsverdrag afgesloten in 1921, dat hernieuwd werd in 1931 en een derde keer in 1978. Daarin staat dat op aanvraag van een van beide partijen de andere militaire hulp kan verschaffen om de onafhankelijkheid en de bescherming van haar grenzen te garanderen." Volgens de USSR hadden zowel de vroegere bewindvoerder Amin als de door de USSR geïmporteerde Karmal op die bescherming aangedrongen. Ook zouden de Sovjettroepen "alleen aan de Afghaanse grenzen opgesteld worden om infiltraties van buitenaf te verhinderen."

Degelijke bewijzen van enige ernstige dreiging van buitenuit werden nooit geleverd en de Sovjetrussische troepen bewogen zich trouwens vooral in de hoofdstad Kaboel. Ook over de interpretatie van het vriendschapsverdrag is iets te zeggen. De erg Sovjetgewillige Amin zou blijkbaar zijn vrienden ter hulp roepen hebben, die hem meteen aan de dijk gezet en afge maakt hebben. Dat zullen voor Marchais nu wel onbenullige details zijn.

Het Sovjetoptreden in Afghanistan is het bewijs dat de internationale krachtsverhoudingen in het voordeel van het socialisme aan het keren zijn. En volgens de gemeenschappelijke slotverklaring van Brezjnev en Marchais moet er wel nog steeds respect opgebracht worden voor de "principes van nationale soevereiniteit, onafhankelijkheid en niet-inmenging in de binnenlandse aangelegenheden van een ander land", maar toch zou ieder "anti-kommunistisch offensief energiek bestreden worden".

De drie kwartier durende speech van Marchais uit Moskou heeft er in ieder geval geen twijfel over laten bestaan dat de Franse KP-leider in deze kentering der tijden aan de veilige kant wil staan.

Op een perskonferentie, alweer een maand later (20.2.80), in Parijs zou hij ook de dissidentenkritiek niet meer slikken. Sacharov had de hand gedrukt van Pinochet, verklaarde Marchais, wie het opnam voor Sacharov was bijgevolg ook een sympatisant van Pinochet. Een mooi gezelschap dus. Wat de Russische dissidenten betrof, die in Frankrijk een onderkomen hadden gevonden, zij werden toch in de Sovjetunie niet gemarteld, en bovendien vond Marchais dat ze allemaal 'bonne mine' hadden.

Al jaren had de Franse KP zich niet meer zo gedwee tegenover Moskou getoond. De inval van de Russische troepen in Praag in 1968 had zij veroordeeld, en sedertdien had er zich in Frankrijk, Italië en Spanje een kommunistische stroming ontwikkeld die met dit soort 'fouten' van Moskou niet langer geïdentificeerd wou worden. Buitenstaanders klasseerden het verschijnsel al vlug onder de term *Eurokommunisme*. Maar na

de kerstinval in Afghanistan leek die stroming al een van haar belangrijkste propagandisten kwijt.

Marchais verkondigde zonder enige gêne alle begrip voor de Sovjetunie te kunnen opbrengen, terwijl de Italiaanse en de Spaanse KP's de interventie veroordeelden. Het lijfblad van de Italiaanse kommunisten *L'Unità* meende zelfs dat de Russische tussenkomst het bewijs leverde van een "geperverteerde logika".

Het valt dan ook makkelijker een vragenlijst over dit optreden van de Franse kommunistische partij op te stellen, dan ze zelf in te vullen. Wat heeft er de Franse KP in de jaren zeventig toe aangezet geleidelijk afstand te nemen van het Russische hoofdkwartier en wat heeft er haar in 1980 toe verleid haar standpunt zo brutaal te herzien ?

Zullen de Spaanse en de Italiaanse broederpartijen dezelfde weg opgaan of dreigt er een nieuw schisma in het wereldverbond van kommunisten, ditmaal op de westerflank ? En tenslotte, wat is de strategie van de westerse kommunisten op dit ogenblik ? Is die gericht op het installeren van een volksdemocratie in eigen land, of is iedere nationale ambitie ondergeschikt aan de analyse en de belangen van het eerste socialistische land in de geschiedenis ?

De Franse, Italiaanse en Spaanse KP's vertonen nu erg uiteenlopende reacties op elk van deze punten. Omdat hun optreden ook in de toekomst van doorslaggevende betekenis zal zijn voor de ontwikkeling van de KP's in het westen en ook heel wat kleinere partijen zich op één van beide zouden kunnen inspireren, hebben we onze analyse tot hen beperkt. Ook al omdat we hier te maken hebben met de drie kommunistische partijen die in het westen ook numeriek het meeste gewicht in de schaal kunnen leggen.

De PCF behaalde in de periode 1977-79 20,6 % van de stemmen, de PCI 30 % en de PCE 10 %. Bovendien zijn het de enige organisaties in het westen waar de eigen lijn en de verhouding met Moskou aan een begin van onderzoek onderworpen werd.

Het einde van de koude oorlog en het begin van het Kroet-sjov-tijdperk in Moskou betekende ook het einde van het isolement voor een aantal westerse kommunistische partijen. Het

leven werd niet alleen weer draaglijker voor de militanten, omdat de inquisitiesfeer wat milder geworden was, maar ook politiek zou hun geduld minder op de proef gesteld worden.

De theorie van de *vreedzame koëxistentie* was immers niet alleen internationaal geldig, maar ook op binnenlands vlak. De burgerij in het westen kon voortaan gerust zijn. In plaats van de gewapende revolutie, die een einde moest maken aan de kapitalistische uitbuiting, kwam nu de vreedzame overgang van het kapitalisme naar het socialisme.

Volgens Moskou waren de krachtsverhoudingen op wereldvlak zó in het voordeel van het socialisme gewijzigd, dat de gewapende opstand overbodig werd om een einde te maken aan de loonslavernij. Het socialistisch stelsel zou in de komende jaren zo overduidelijk zijn suprematie op de vrije concurrentie bewijzen, dat de volkeren der wereld zich zouden verenigen om het laatste krachtdadig, doch vreedzaam af te wijzen. De kommunistische partijen zouden dit pacifistisch sociaal streven bundelen en via de parlementaire weg naar de overwinning voeren.

In Italië resulteerde dit in het '*historisch kompromis*' en de samenwerking met de kristen-demokraten, in Frankrijk in de '*Union de la Gauche*' met de sociaal-demokraten. De politieke macht kwam dus in het bereik van de kommunisten en zeer snel zelfs, precies zoals Moskou het voorspeld had. Bij het begin van de jaren zeventig kwamen kommunistische militanten in het stadsbestuur en hadden ze al een aantal burgemeesterpos-ten in belangrijke steden veroverd. Bovendien leek ook een overwinning op nationaal vlak zeer dichtbij.

Deze *nationale* oriëntatie had haar invloed op de partijstruktuur — een begin van demokratizering — en dwong de organisatie ook naar een zekere afstandelijkheid tegenover Moskou. Het beëindigen van de Praagse lente werd in het westen niet geslikt en de behandeling van de oppositie werd ook onverenigbaar geacht met de democratische principes zoals die in het westen gehanteerd werden.

Santiago Carillo, de Spaanse KP-leider, versnelde het proces nog. Als hij zich in eigen land geloofwaardig wou maken bij de eerste vrije verkiezingen sedert veertig jaar, de verwach-

te 25 % van de stemmen wou behalen en dus in aanmerking wou komen als koalitiepartner, moest hij inderdaad snel wezen.

Carillo stelde als eerste 'Eurokommunist' een en ander te boek in *Het Eurokommunisme en de staat* en belegde met zijn twee wapenbroeders de eerste 'Eurokommunistische top'. Dat gebeurde in Madrid op 2 maart 1977.

In juni 1976 was met veel moeite een ontmoeting tot stand gebracht van de Europese kommunistische partijen — uit Oost en West — in Oost-Berlijn. De moeilijkheidsgraad van deze vergadering lag in het feit dat de Sovjetunie een akkoord had willen bereiken over de slotverklaring nog voor het kongres zou beginnen. Ze had na achttien maanden voorbereidend werk voldoening gekregen op haar eigenzinnig voorstel. Niettemin was de konferentie toch belangrijk omdat ditmaal in aanwezigheid van de Russische partijsekretaris Leonid Brezjnev een aantal zaken geformuleerd werden die tot dusver alleen schuchter of fragmentarisch waren uitgesproken.

De drie westerse KP-leiders beklommen elk om beurt het spreekgestoelte om duidelijk te maken dat de Sovjetunie 'niet langer het Rome van de kommunisten' was. Ook had iedere KP het recht om in een 'kritische geest' naar eigen nationale middelen te zoeken om het socialisme te verwezenlijken en, daarbij moest ze zich niet noodzakelijk aan het Moskou-model binden. Allianties met andere democratische partijen waren daarbij geenszins uitgesloten en de erkenning van de democratische vrijheden waren een verworven goed.

Enrico Berlinguer verwierp het Kremlin als centrum van het wereldkommunisme, "omdat de USSR in specifieke historische en sociale omstandigheden tot stand was gekomen en de opbouw van het socialisme er bijgevolg met hardheid, zweet en tranen en zelfs fouten gepaard was gegaan". Berlinguer verwees als enige naar de 'fout' van Praag 1968.

Zowel hij als Marchais spraken hier de overtuiging uit, ook na een overwinning van links, lid te zullen blijven van de Nato. Bovendien vond Marchais dit soort konferenties en dit soort internationalisme achterhaald en zou hij er in de toekomst zelfs

niet aan denken nog aan een 'Internationale Konferentie van Kommunistische Partijen' deel te nemen.

In de slotverklaring viel er dan ook wel wat van deze stroming terug te vinden. "De arbeiders en de kommunistische partijen van Europa zullen hun samenwerking en hun internationale solidariteit verder ontwikkelen op vrijwillige en broederlijke basis en geïnspireerd door de ideeën van Marx, Engels en Lenin. Niettemin zou gelijktijdig ook strikt de gelijkheid van iedere partij in acht moeten genomen worden en de nationale onafhankelijkheid, evenals de niet-inmenging in binnenlandse aangelegenheden. De vrije keuze om verschillende wegen in te slaan die moeten leiden tot de strijd voor progressie, sociale veranderingen en voor het socialisme moet worden gerespecteerd."

Maar in hetzelfde slotdokument stond ook een waarschuwing tegen het 'anti-kommunisme en anti-sovjetisme' vermeld. Pikant detail is dat beide termen in één adem worden vermeld. Anti-kommunisme bestond er niet in dat men het met de KP's niet eens was of een kritische houding tegen hen aannam. "Het anti-kommunisme is het instrument waarvan de imperialistische en de reaktionaire krachten zich bedienen tegen de communisten, maar ook tegen de democraten en de democratische vrijheden. Zij lanceren aanvallen op de KP's, op de socialistische landen, te beginnen met de Sovjetunie, tegen de socialistische krachten (...) om ze te diskrediteren tegenover het volk."

Vraag is in hoeverre Brezjnev met deze passus zijn hoofddoel had bereikt. "Onze partijen", had hij de eerste dag van de bijeenkomst al gezegd, "werken in verschillende omstandigheden aan verschillende zaken. Zij passen hun tactiek en hun strategie aan de specifieke omstandigheden van hun land aan. Maar toch maken we alle deel uit van een gemeenschappelijke strijd, bewegen we ons in dezelfde richting, zijn we verenigd door eenzelfde gemeenschappelijk doel."

De slotverklaring van Oost-Berlijn was dan wel in unanimité goedgekeurd, de interpretatie ervan verschilde wel eens. De polemieken gingen verder. In de meeste gevallen trad de Sovjetunie niet zelf in de ring, maar liet zij het boksen aan haar trouwste bondgenoten over. Op de 'eigen weg', die de KP's van de

kapitalistische landen willen inslaan en de democratie die zij daarbij wilden respekteren, had Brezjnev op het kongres zelf al geantwoord. Iedere KP was de emanatie van de arbeidersklasse van haar eigen land, had Brezjnev gezegd. Zij was dan ook verantwoordelijk voor haar daden tegenover die arbeidende klasse.

Tot zover konden de Eurokommunisten zich kennelijk akkoord verklaren. Maar, zo vond Brezjnev, in die verantwoordelijkheid lag precies de basis van de *internationale solidariteit* van de kommunisten, want de arbeiders over de hele wereld hadden toch diezelfde belangen en aspiraties. Net daarvoor had hij de Sovjetunie nog als het beste voorbeeld, het middelpunt en de toetssteen voor deze internationale solidariteit aangehaald. Alle kommunistische wegen leidden uiteindelijk toch naar Moskou.

Tijdens de laatste dagen van het kongres te Oost-Berlijn werd door de 'ortodoxen' van het Oostblok duidelijk onderstreept dat de 'specificiteit van de KP's niet moest overdreven worden noch tot een absolute noodzaak verheven worden'. De sekretaris-generaal van de Bulgaarse KP, *Todor Jivkov*, waagde zich tot in de Kremlingetrouwe voorlinie door in het Nieuw Internationaal Tijdschrift het Eurokommunisme af te doen als een uitvinding van de burgerij, doordrongen van anti-sovjetisme. Het trok een muur op tussen de kommunistische partijen van de socialistische landen en van de kapitalistische regimes in West-Europa. De grootste misvatting bestond erin "de belangrijkste wetten van de revolutionaire strijd te verwerpen met de uitvlucht dat ze niet zouden gelden voor de arbeidersbeweging in West-Europa". Op die manier zouden de kommunisten geïntegreerd worden in het "politiek systeem van het modern kapitalisme". De navelstreng met de URSS zou hierdoor kunnen doorgesneden worden, en dat zou ontoelaatbaar zijn.

Boris Ponomarev had het in de *Kommunist* nog eens over "de internationale draagwijdte van de Konferentie van Oost-Berlijn" en onderstreepte in alle duidelijkheid dat een revolutionaire politiek vandaag de dag solidariteit aan het "reële socialisme" verschuldigd was. Anti-sovjetisme staat gelijk met anti-kommunisme. "De Russische KP is ervan overtuigd dat er

geen efficiënte revolutionaire politiek gevoerd kan worden, die de solidariteit zou verloochenen met het bestaande, reële socialisme. Die konklusie wordt door de historische ervaring alleen maar bevestigd."

Jivkov zou dezelfde idee nogmaals onderstrepen met de mededeling dat "iedere verdraagzaamheid en neutraliteit tegenover het anti-sovjetisme in feite neerkwam op een verloochening van het proletarisch internationalisme".

Of nog kernachtiger in het 'Nieuw Internationaal Tijdschrift' van november 1976 : "Het prestige dat de socialistische landen, en in eerste instantie de Sovjetunie, verworven hebben in de internationale arena, is ook een overwinning voor de kommunistische partijen in de kapitalistische landen en de derde wereld. Zij hebben trouwens van de solidariteit met de Sovjetunie één van hun belangrijkste doelstellingen gemaakt. Dat is precies de uitdrukking van wat de voorhoede van de arbeidersklasse wil. Tot op de dag van vandaag heeft zij de vrijheden die in de Sovjetunie in 1917 verworven werden boven alle vrijheden gesteld die in de bourgeoislanden bestaan en ziet ze in het bestaande socialisme de verwezenlijking van haar eigen verwachtingen."

De Italiaanse KP reageerde herhaaldelijk op deze dubbelzinnige interpretatie van de afspraken. Ook de vertegenwoordiger voor internationale aangelegenheden in de PCF, *Jean Kanapa*, inmiddels overleden, ging hiertegen in : "Het zou niet meer logisch zijn om in naam van de 'solidariteit met het echte socialisme' nu de goedkeuring te eisen van alles wat zich tegenwoordig in de socialistische landen afspeelt. Dat zou geen solidariteit meer zijn, maar 'suivisme'", aldus Kanapa in *France Nouvelle*.

Men wist dat de Sovjetunie, zoals de Verenigde Staten trouwens, het Eurokommunisme ongunstig gezind was. De grootste openlijke uitval zou echter in juni 1977 komen, in een aanval tegen Carillo en zijn boek 'Eurokommunisme en de staat'.

In het Russische partijweekblad *Nieuwe Tijden* van 23 juni worden alle bezwaren tegen het Eurokommunisme ditmaal vanuit Russische bron nog eens opgesomd. Het Eurokommunisme zet de KP's van de kapitalistische landen op tegen de

KP's van de socialistische landen met als eerste bedoeling de Sovjetunie te kleineren. Het beste bewijs daarvan is wel dat deze stroming, die voortvloeit uit het bourgeoisdenken, Europa wil opdelen in machtsblokken en het agressieve Nato-blok bovendien wil versterken.

Heeft Santiago Carrillo niet geschreven dat het "Eurokommunisme een beslissende invloed kan hebben op het creëren van een Verenigd Europa" ? Dit Verenigd Europa, daar is de USSR van overtuigd, zal zich in eerste instantie richten tegen de socialistische staten. Heeft Carillo het in zijn boek niet over "een zekere stap in de richting van een Europese defensie" ? Niemand maakt er zich illusies over, aldus Nieuwe Tijden, "dat dit neerkomt op de imperialistische politiek om West-Europa te bewapenen tegen het wereldsocialisme. Het is de alliantie van de Europese reactie met de Amerikaanse reactionaire krachten. Het is toch duidelijk dat deze ideeën ver afstaan van de uitbouw van de socialistische idee ?"

Ook de sociaal-demokraten worden nog eens met de klassieke dooddoeners op hun plaats gezet. Want "de idee om aan een Verenigd Europa te werken, een Europa dat onafhankelijk staat van de Sovjetunie én de Verenigde Staten, betekent de versnippering van de democratische krachten en de splitsing van de kontinentale kommunistische beweging. Als de democraten en de kommunisten in West-Europa een erg twijfelachtige derde weg of middenweg willen inslaan, die zich ergens tussen kapitalisme en socialisme bevindt, dan moeten we onwillekeurig terugdenken aan wat er door de socialistische leiders op hun Internationale verkondigd werd, vorig jaar in november te Genève".

Het internationalisme, zo staat vast, moet onbetwist voorrang krijgen op alles, want in naam van voorlopige tactische voordelen de principes verloochenen en een openlijke vijandige houding aannemen tegenover het eerste socialistische land ter wereld, betekent een goede dienst verlenen aan de klassevijand die, terloops gezegd, zijn anti-sovjetakties op internationale schaal energiek coördineert.

Het spel van Santiago Carillo was bijna uit. Nadat de Sovjetunie in eerste instantie had geprobeerd zijn positie te ondermij-

nen door een 'spook-KP' op te richten onder leiding van de Republikeinse generaal Enrique Lister, die jammerlijk faalde, koos ze haar moment nu beter. Carillo had een verkiezingsnederlaag geleden in de eerste vrije Spaanse verkiezingen van april 1977. Hij behaalde slechts 10 % van de stemmen. Hij lijkt nu dan ook geruime tijd naar de oppositie verwezen te worden.

Carillo heeft begin dit jaar de inval in Afghanistan veroordeeld — minder luidruchtig dan zijn Italiaanse kollega weliswaar — en vooral de VS aangevallen op gelijkaardige agressie in het verleden. De toekomst zal echter moeten uitwijzen of Carillo vanuit de oppositie zijn les heeft geleerd.

De wending van de Franse KP is inmiddels duidelijk. Marchais heeft zijn kinderziekte, het Eurokommunisme, overwonnen. We hebben er voorlopig enkel het gissen naar wat daarbij van doorslaggevende betekenis is geweest. Wel kunnen een aantal belangrijke factoren worden aangehaald, die ongetwijfeld de beslissing hebben beïnvloed.

Op 27 juni 1972 sloot de PCF met de socialistische partij van Mitterand en de kleinere MRG de *Linkse Unie*. Samen werden ze het eens, over een 'Programme Commun de Gouvernement', waarmee ze de presidentsverkiezingen van 1974 zouden ingaan. In september 77, net voor de parlementsverkiezingen van maart 78, zat de mot in het *Front Commun* en gaven socialisten en kommunisten er elkaar de schuld van.

De toon is er inmiddels niet zachter op geworden en de pro-Russische opstelling van Marchais heeft nu wel alle kansen op een hernieuwing van het Front opgeblazen. Giscard d'Estaing kan in de grootste gemoedsrust de presidentsverkiezingen van 1981 tegemoet zien.

In tegenstelling tot wat in het westen wel eens beweerd werd, als zou het Eurokommunisme een tactisch spel zijn, geïrrigeerd door Moskou, een nieuw paard van Troje, stond het Kremlin niet sympatiek tegenover het verschijnsel. In de verkiezingsperiode van 1974 stak Moskou haar sympatie voor de gaullistische kandidaat Chaban-Delmas niet onder stoelen of banken. Hij bood immers de meeste garanties voor een Franse onafhankelijke politiek, onafhankelijk van Bonn en Washing-

ton. Toen Chaban-Delmas het in de eerste beurt niet haalde, koos Moskou voor Giscard d'Estaing, tegen het Front Commun. Met lede ogen moesten de kommunisten zien hoe de Russische ambassadeur in Parijs, Tsjervonenko, ostentatief zijn steun aan Giscard betuigde door hem een bezoek te brengen in volle verkiezingsstrijd.

Het Franse blad *Le Monde* heeft er herhaaldelijk op gewezen dat dit geen alleenstaand feit was. Diplomaten uit het Oostblok hadden in Parijs meermaals te kennen gegeven dat ze afwijzend stonden tegenover de Linkse Unie. Het Linkse Front kon dan misschien wel de verkiezingen winnen, zo meenden Oostblok-waarnemers, maar hun overwinning zou van korte duur zijn. De economische crisis waar ze mee gekonfronteerd werden, was van zo'n ingrijpende aard dat ze hem niet konden bestrijden zonder impopulaire maatregelen te nemen. Dat zou hen een deel van hun kiezerspubliek kosten en de deur opnieuw wagenwijd openzetten voor een rechts tegenoffensief.

Ook werden de sociaal-demokraten door de orthodoxe kommunisten nog steeds met veel wantrouwen bekeken. François Mitterand was een 'bourgeois', een stropop van de Amerikanen die alleen van de kommunisten gebruik wou maken om aan de macht te komen. Eens het zover was, zou hij zich wel van hen weten te ontdoen. Was hij ook geen uitgesproken voorstander van het Atlantisch bondgenootschap, van Europa, geen vriend van Israël? Redenen te over dus om op je hoede te zijn.

Tenslotte meende het Oostblok dat de Verenigde Staten nooit lijdzaam op een linkse machtsovername in een zo belangrijk westers land als Frankrijk zou toezien. Een herhaling van wat zich in Chili had voorgedaan, was dan ook niet uitgesloten. Henri Kissinger had trouwens verscheidene malen gezegd dat een deelname van kommunisten aan een westerse regering ongewenst was.

Daarbij kwam ook nog dat het 'libertijns kommunisme' van een vernieuwde PCF aanstekelijk zou kunnen werken op de orthodoxe partijen van het Oostblok. Pluriformiteit van partijen, gemengde economie, respect voor de democratische vrijheden, zelfbestuur, enz., was dat ook niet het programma van de

Praagse Lente geweest ? En had de USSR ook toen niet laten blijken hoe weinig ze daarmee gediend was ?

Tien jaar na het opzetten van het Front Commun maakte de moord op Allende in Chili een einde aan iedere illusie die had kunnen ontstaan over een vreedzame vestiging van het socialisme. De PCF had ook moeten aanzien hoe de Sovjetunie in deze zaak het machtsevenwicht geëerbiedigd had. Ze hadden niet eens weerstand geboden tegen de economische blokkade, tegen de manoeuvres rond de koperprijzen. Het werd de PCF dan ook duidelijk dat ze op de USSR niet kon rekenen, wanneer een linkse regering in Frankrijk bedreigd zou worden.

Marchais ging het, ingegeven door Eurokommunistische inspiratie, elders zoeken. Hij reisde naar Rome, naar Boekarest, naar Belgrado, maar ook deze allianties volstonden niet. Een progressieve regering in Frankrijk zou het in eerste instantie moeten hebben van zijn solidariteit met de derde wereld, met Afrika en de Aziatische landen. Algerije was hier de uitverkoren partner, zijn petroleum kon de linkse regering flink van nut zijn en de PCF zou de schakel tussen beide zijn. Maar ook dit loopt mis. Algerije wenste zijn betrekkingen met het liberale Frankrijk niet in het gedrang te brengen en vooral niet met de Sovjetunie, die steeds krachtadiger in Afrika optrad.

We schrijven 1977. De PCF had moeten aanzien hoe de socialistische partij in verkiezings- en opiniepeilingen steeds grotere voorsprong boekte, ze wist niet goed hoe ze hiervoor een tegengewicht moest bieden.

Haar internationale partner had zich van haar afgekeerd en zij dreigde zich in het sociaal-demokratisch vaarwater te verliezen. Het Eurokommunisme had voor de PCF dan ook zijn failliet bewezen. Vanuit een minderheidspositie had de partij weliswaar toch een eigen alternatief kunnen uitwerken, maar dat avontuur van lange adem durfde de PCF niet aan te gaan. Een hele groep militanten die in trouw aan de Sovjetunie waren opgevoed, gaven er blijk van het niet te zullen nemen. Hoewel daartegenover dan wel de nieuwe aanwinsten stonden, vooral intellectuele kaders, die juist in een dergelijke lijn wel toekomst hadden gezien.

Hoedanook, tussen de mogelijkheid om nationaal wat in de

melk te brokkelen te hebben en op langere termijn een geloofwaardig Europees socialistisch alternatief uit te bouwen enerzijds, en het Sovjetrussische bondgenootschap anderzijds, heeft de PCF voor het laatste gekozen. De PCF bleef zich, in tegenstelling tot de Spaanse en Italiaanse KP's, uitspreken tegen de Europese eenmaking, tegen de Europese verkiezingen en meende op haar 23ste kongres in mei 1979 dat de balans van de Sovjetunie "globaal positief kon genoemd worden."

De Eurokommunistische idee heeft dus kennelijk alleen gebloeid in die periode dat de kommunistische partijen de illusie hadden een belangrijk deel van de macht in eigen land in handen te kunnen krijgen. Zodra die zeepbel uit elkaar spatte, hebben ze zich weer naar de klassieke indeling van machtsblokken geschikt, en voor het vertrouwde Kremlinkamp gekozen.

De erg gematigde reactie van de Spaanse KP na de Sovjetinvasie kan op eenzelfde evolutie wijzen. De PCE van Carillo die wel in de EG wil, heeft ondanks zijn 'Eurokommunisme' lage cijfers gehaald in de verkiezingen en dreigt uiteindelijk ook voor het dilemma geplaatst te worden. Een dilemma dat zich laat formuleren als volgt : ofwel de eigen weg inslaan en gebanvloekt worden door de historische bondgenoot, ofwel ongehinderd als een minderheidspartij blijven voortploeteren, maar met de 'veilige adem' van de Sovjetunie in de rug.

Als de grootste kommunistische partij van West-Europa, de Italiaanse Kommunistische Partij van Berlinguer, nog lang buiten de prijzen blijft vallen en door de kristen-demokraten en de VS van regeringsdeelname wordt afgehouden, dan kan de keuze ook daar erg dringend worden.

Het 'voorbeeld van Tito' zou in dit geval erg inspirerend kunnen werken. Het heeft echter bij Europese progressieven op zoek naar een ongebonden uitweg tot nu toe weinig of geen navolging gekend.

In tegenstelling tot de natuurwetten lijkt het doorknippen van de navelstreng in de politiek soms ontzettend veel pijnlijker dan de bevalling zelf.

NAAR EEN NIEUWE KOUDE OORLOG ?

De Sovjetrussische inval in Afghanistan en de reactie van de VS daarop, leken voor velen het begin van een nieuwe koude oorlog. Een identieke situatie aan wat in de jaren vijftig onder die term verstaan werd, is echter niet meer mogelijk. De internationale politieke verhoudingen zijn grondig gewijzigd. Europa en Japan knagen aan de economische heerschappij van de VS en de USSR. De derde wereld is wel geen blok, maar toch een macht geworden, waarmee men rekening moet houden. Het politiek zelfbewustzijn van de landen van de Europese Gemeenschap, van de beweging van niet-gebonden landen, en van de Islam is aanzienlijk gestegen en dit uit zich in een weliswaar soms prille, maar toch groeiende skepsis tegenover de politiek van de twee supermachten.

De belangrijkste verandering is misschien wel de opkomst van China in het rijtje van de grootmachten. In 1956 al bleek dat de Chinese KP het niet eens was met de theorie van de vreedzame overgang naar het socialisme en met de ongenueanceerde kritiek op Stalin, zoals ze door Kroetsjov op het 20ste kongres van de KPSU werden voorgesteld. De discussie tussen de kommunistische burens bleef echter een broedertwist, tot 1963.

In 1958, op het 8ste kongres van de KPC werd duidelijk dat China zijn eigen weg naar het socialisme zou volgen, eventueel tegen de opvattingen van Moskou in. Liu Shaoqi weigerde toe te geven aan enige 'nukleaire chantage' en beklemtoonde het belang van een voortdurend revolutionair offensief in heel de derde wereld. Ook de economische politiek van *de grote sprong voorwaarts* ging lijnrecht in tegen onder meer de landbouwhervormingen van Kroetsjov. De discussies onder 'kameraden' werden gaandeweg harder van toon, en nadat Moskou in 1961 zijn diplomatieke betrekkingen verbrak met Albanië, werd in 1963 ook de breuk met Beijing volledig.

De Chinese leiders beschouwden de USSR steeds meer als een vijandelijke staat, die niets meer te maken had met de beginselen van het marxisme-leninisme en die in feite streefde naar de overheersing van de wereld. Vanuit het Chinese standpunt werd nu door twee supermachten, de VS en de USSR, een verbeterde strijd gevoerd om de 'wereldhegemonie'.

In Beijing beoordeelde men de Sovjetunie duidelijk als de gevaarlijkste en de agressiefste van de twee. Dat gevoel van bedreiging door de Sovjetrussische buurman heeft een belangrijke rol gespeeld in de buitenlandse politiek van China. Daaruit werd niet alleen de steun gemotiveerd aan anti-Sovjetgezinde regimes als Zaïre of Pakistan, maar ook de toenadering tot de VS. China heeft immers dringend behoefte aan moderne technologie en kapitaal om op korte tijd een volwaardige industriestaat te worden, die zich zou kunnen verdedigen tegen de dreiging vanuit Moskou.

Ook de VS is gebaat met deze toenadering, niet alleen omdat ze haar eigen positie versterkt tegenover de Sovjetunie, maar ook omdat tegelijk een enorme afzetmarkt aangeboden wordt voor coca-cola, kapitaalgoederen en know-how.

De gevechten in 1969 tussen Sovjetrussische en Chinese troepen aan de Oessoeri, de rivier die voor een deel de grens tussen beide landen bepaalt, wees echter ook de leiding Moskou keihard op het feit dat de Sovjetunie voor het eerst sinds jaren weer een vijand aan zijn eigen grenzen had staan. De KPSU kon nu weer een beroep doen op de theorie van de omsingeling, waarin de door vijandelijke landen omringde socialistische staat moet streven naar samenwerking met enkele van de belagers en tegelijk moet trachten, desnoods militair, de omsingeling op andere plaatsen te doorbreken.

De wereldpolitiek wordt echter nog steeds bepaald door het wankelende machtsevenwicht tussen de twee supermachten, door het streven naar het behoud en de uitbreiding van de respectievelijke invloedssferen. Dat de VS een grootmacht op de terugweg is, die er dus alle belang bij zou hebben de verworven positie agressief te verdedigen, wil echter nog niet zeggen dat zij na de Sovjetinval in Afghanistan, een einde wil aan de détente. Is er trouwens ooit wel ontspanning geweest ?

Détente is een term voor uitsluitend Europees gebruik, die zijn konkrete realisatie moest vinden vanuit de akkoorden van Helsinki. Politieke détente zou dan volgen uit de ontspanning op economisch, militair en humanitair vlak. Maar enkel op het economisch vlak, waar de voordelen het duidelijkst zijn, is er sprake van samenwerking en toenadering. De aantasting van de mensenrechten in de VS, de USSR en Europa is er niet minder op geworden. De bewapeningswedloop gaat in alle hevigheid verder. Achter het rookscherp van politieke détente en commerciële toenadering schuilt nog onverminderd de wedijver tussen beide supermachten om de vergroting van de eigen machtspositie.

De 'haviken' in de VS willen de economische recessie o.m. tegengaan door een aanzwengelen van de wapenindustrie en in de NAVO zitten nog steeds leidende figuren die ervan dromen bepaalde landen uit het Oostblok 'los te weken' uit de invloed van de Sovjetunie. Hoe belangrijk die zaak voor hen is, blijkt onder meer uit de kapitalen die worden besteed aan bijvoorbeeld anti-SALT-propaganda.

Het is echter niet zeker dat juist dergelijke organisaties, zoals de *American Conservative Union* of de *Coalition for Peace through Strength* of de *Committee on the present danger* wel de groepen zijn die uiteindelijk de Amerikaanse buitenlandse politiek bepalen. De 'haviken' moeten trouwens ook gezien hebben dat ontwapeningsakkoorden met de Sovjetunie helemaal niet nadelig zijn voor de militaire geavanceerde technologieën.

De tegenstelling tussen 'haviken' en 'duiven' in verband met de relatie tot de Sovjetunie, lijkt overigens helemaal niet relevant voor zover deze 'haviken' uit de moderne industriële sectoren komen. Hun economische belangen vallen immers samen : détente of machtsstrijd, handel of concurrentie met de USSR, in beide gevallen hebben de grote concerns, die zowel tanks als speelgoed maken, er voordeel bij.

Bij een nieuwe koude oorlog heeft niemand belang, ook de Sovjetunie niet, die voor haar economie grotendeels afhankelijk is van de kapitalistische landen. De Sovjetleiding is er op dit ogenblik echter van overtuigd dat ze zonder risico's een harde-

re politiek kan gaan voeren dan bijvoorbeeld 15 jaar geleden.

Kroetsjovs idee om door economische vooruitgang van de USSR de machtigste staat ter wereld te maken is door de groep rond Brezjnev bewaard, maar de nuances zijn wat gewijzigd. Steeds meer kwamen de politieke machtscentra te liggen bij de 'haviken' van defensie, buitenlandse zaken en de veiligheidsdienst KGB. "De Sovjetunie heeft slechts een smalle marge voor hervormingen", meent de verbannen Tsjechische marxistische politoloog Fisera. "Zij die economische hervormingen hebben willen doorvoeren, bijvoorbeeld in 1965, zijn vlug gestopt. Kosygin is bijvoorbeeld in '65 heel vlug tot staan gebracht. Het regime op zich is immers gebaseerd op de voorrang van de Partij, op de macht van de gevestigde bureaukraten, voor wie elke verandering een potentiële destabilisering is. Er is, om natuurlijke redenen, geen behoudsgezinder land dan de Sovjetunie. Het is dan ook geen toeval dat de meerderheid van de leden van het Politburo 70 jaar of ouder is."

Deze harde lijn, die minder bereid is tot toegevingen, uit zich ook op het binnenlands vlak, waar de macht van de KGB steeds toeneemt en de militarisering van de samenleving (o.m. van het onderwijs) steeds grotere vormen aanneemt. Deze Sovjethaviken zijn ook niet bang om hun harde lijn in de buitenlandse politiek door te drukken. Economische, militaire en politieke groei blijft het hoofddoel, en hiervoor mag best eens een konfrontatie aangegaan worden als het doel niet met vreedzame druk te bereiken is. Het risico van economische sancties neemt de Sovjetleiding op de koop toe. "De Sovjetunie rekent er op dat de vooral verbale reacties die de (Afghaanse) interventie heeft opgeroepen, niet omgezet zullen worden in werkelijke sancties. Het westen handelt nog steeds in de traditie van München 1938, dat wil zeggen in de geest van een opportunistische verzoeningspolitiek, het handelen met naties en mensenrechten", meent Leonid Plioetsj. "Het westen is intern verdeeld en heeft teveel economische belangen bij handel met Oost-Europa. Op het moment dat de Verenigde Staten geen graan meer levert, zijn er wel andere staten die daarin voorzien. Hetzelfde geldt voor technologische hulp, denk maar aan het komputermateriaal."

De machtsstrijd tussen een globaal agressieve grootmacht, de USSR, en een globaal defensieve, de VS, zal na de Amerikaanse presidentsverkiezingen van 1980 misschien minder rimpels veroorzaken, maar daarom nog niet minder reëel zijn. Ook vanuit de Sovjetunie zou, zelfs na het verdwijnen van Brezjnef, weinig kans bestaan op veranderingen. "Er staan verschillende ploegen klaar om hem op te volgen", zegt hij. "De gevaarlijkste is die van Oestinov, Soeslov en Ponomarev. Dat is de oude garde uit de jaren vijftig, behalve Oestinov, die is wat jonger. Maar spijtig genoeg is Oestinov net de man die bezig is het leger en de inlichtingendiensten van de USSR met de nieuwste verworvenheden van de informatica te moderniseren. Daarnaast is er een hele reeks jongere mensen, waarvan sommigen meer aan economische ontwikkeling denken. Zij zouden eerder bereid zijn om een deel van het (Oost)blok te lossen, wanneer de economische toestand erger wordt. Maar ik geloof niet dat dat mogelijk is zonder een gelijkaardig gebaar van de VS."

De USSR en de VS erkennen tot op bepaalde hoogte elkaars invloedssferen, maar dat belet niet dat ze ondanks de 'détente' gebruik blijven maken van 'hun' ontwikkelingslanden ('derde wereldpartners') om hun machtspositie in de wereld te verstevigen.

In steeds meer Europese landen lijkt nu het besef te groeien dat de enige mogelijkheid om aan een nukleaire gijzeling te ontsnappen afhangt van de versteviging van de economische en politieke onafhankelijkheid, door goede relaties met de derde wereld en de opbouw van een eigen defensie. Dat sluit uiteraard verdere pogingen tot Europese uitbuiting van de ontwikkelingslanden niet uit. Landen als Zweden en Nederland (ten tijde van Den Uyl en Pronk) hebben herhaaldelijk op een nieuwe manier toenadering gezocht tot de derde wereld.

En in Frankrijk of de Duitse Bondsrepubliek, die op zich al één vijfde van de handel tussen de Comecon en de EG voor haar rekening neemt, lijkt de tendens om zich onafhankelijker tegenover de VS op te stellen, sterker te worden.

Een zelfde evolutie kan men waarnemen in verschillende Oostbloklanden. Joegoslavië is hier het bekendste voorbeeld,

maar ook een staat als Roemenië, die voor zijn economie niet afhankelijk is van de USSR, hoeft zich niet te laten leiden door de behoeften van de Sovjetrussische buitenlandse politiek. Voor de DDR of Hongarije is de situatie anders. Hongarije heeft de laatste jaren gewerkt aan een vrij liberale planekonomie, die in grote mate gebruik maakt van westerse technologie en organizatietechnieken. De handel met het westen zorgt voor ongeveer 20 % van het nationaal inkomen. Toch kan Hongarije niet zelf zijn economische koers bepalen, aangezien het voor 90 % van zijn olie afhankelijk is van de USSR, en Moskou duidelijk niet toelaat dat aan die afhankelijkheidsrelatie getornd wordt.

Deze wankelende positie, waarbij de kans op succes in Moskou of Washington bepaald wordt, betekent eigenlijk voor de bevolking niet minder dan een buitenlandse voogdij door twee staten, die elkaar dan nog eens binnenlands de macht betwisten. Werkelijke ontspanning in de verhoudingen tussen de verschillende staten moet dan ook noodzakelijk samengaan met ontwapening, eerbiediging van de mensenrechten en waarborgen voor de nationale onafhankelijkheid.

Voor al voor de volkeren in Oost-Europa is deze drievoudige binding onverbrekkelijk, meent Fisera. "De Slotakte van Helsinki zegt dat elk land vrij moet zijn om zijn eigen socio-economisch systeem en zijn eigen staatsopvatting te kiezen. Het is duidelijk dat als détente betekent : de onaantastbaarheid van de Sovjetrussische controle over twee derde van Europa en van de Amerikaanse controle over de andere landen, dat er dan geen sprake is van echte ontspanning. Voor ons is de natuurlijke dimensie van de mensenrechten en van de kollektieve rechten de nationale dimensie, d.w.z. de nationale onafhankelijkheid.

Détente betekent niet de status quo van de binnenlandse regimes in Oost- en West-Europa. De westerse arbeidersbeweging moet dat begrijpen. Het is in haar eigen voordeel om voor elk volk het onvervreembare recht op te eisen zelf zijn sociaal systeem te kiezen."

-
- M. BETTATI, *Le conflit sino-soviétique*, deel 1 en 2, A. Collin, Parijs, 1971
 - L.I. BREJNEV, *Rapport d'activité du Comité Central du PCUS et tâches immédiates du parti en politique intérieure et extérieure*, Novosti, Moskou, 1976
 - Y. CHIRIAEV, A. IVANOV, *La matérialisation économique de la détente*, in 'La vie internationale', Moskou, 1975
 - P. HARMEL, *Toekomstige taken van het Bondgenootschap*, in 'België en de NAVO', Belgische Atlantische Vereniging, Brussel, 1978
 - E. MANDEL, *Kritiek op het eurokommunisme*, L. Lesoil, Gent, 1978
 - K. van der PIJL, *Een Amerikaans plan voor Europa*, Achtergronden van het ontstaan van de EEG, SUA, Amsterdam, 1978
 - L. PLIOETSJ, B.V.A. ROLING, in *Eén nacht ijs*, temnummer De Groene Amsterdammer, 6 feb. 1980
 - M. VINCINEAU, *La Belgique dans la course aux armements*, Rassemblement pour la paix et le développement, Brussel, 1978
 - *Bewapening en ontwapening*, De Nieuwe Maand, Kritak, Leuven, 1979
 - *De supermachten, Europa en de Derde Wereld*, werkuitgave B.V.O., Het Progressieve Boek, Rotterdam, 1976
 - *Dossier Déstabilisation*, CIDéPE, Brussel, 1978
 - *Dossier Ontspanning*, IKOVE, Brussel, 1978
 - *Dossier SALT*, IKOVE, Brussel, 1979
 - *Dossier SS-20, Pershing II, Cruise*, CIDéPE, Brussel, 1979
 - *The Military Balance 1979-1980*, IISS, London
 - *Naar een derde wereldoorlog ?*, IKOVE, Brussel, 1977
 - *Slotakte van de Conferentie over veiligheid en samenwerking in Europa*, Ministerie van buitenlandse zaken, 's Gravenhage, 1975
 - *World Armament and Disarmament*, SIPRI-jaarboek 1978, Stockholm
-

INHOUD

VAN VREEDZAME KOEXISTENTIE TOT DETENTE (H. Durieux)	11
DE DRIE KORVEN VAN HELSINKI	
De bloeiende Oost-Westhandel (T. Lowette)	22
Vrije vakbonden : arbeidersverzet in de USSR (T. Esch en L. Mertens)	69
De myte van de ontwapening (H. Durieux)	115
DE WEDLOOP VAN DE DETENTE	
Moskou '80 : de Olympische Spelen (T. Lowette)	128
De Comecon : economische en politieke integratie (F. van den Berghe)	151
Naar een nieuwe koude oorlog ? (H. Durieux)	170
	199